

Mokomoji medžiaga

EUROPOS TEISININKŲ KONPETENCIJOS DIDINIMUI
VAIKŲ, TURINČIŲ NEGALIĄ, TEISIŲ UŽTIKRINIMO SRITYJE

Belgium

Bulgaria

Czech Republic and
Slovakia

Ireland

Lithuania

Poland

Romania

Coordinator

Co-funded by the
European Union

Turinys

A.	Apžvalga: Kas yra žmogaus teisės?	2
B.	Pagrindiniai tekstai.....	2
C.	Pagrindinės teisės	3
1.	Teisė gyventi ir būti bendruomenės dalimi.....	5
2.	Teisė į švietimą.....	6
3.	Teisė į sveikatą.....	7
4.	Teisė nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos	8
5.	Teisė kreiptis į teismą	9
D.	Dėmesio centre: mergaitės su negalia	10
E.	Atstovavimo vaikams įgūdžių ugdymas	12
F.	Darbas su vaikais, patyrusiais traumą.....	14
G.	Tinkamas procedūrinių sąlygų pritaikymas	16
H.	Teisinės gynybos priemonės	20
1.	Regioninis lygmuo – Europos mechanizmai	22
2.	Tarptautinės galimybės	23
I.	Strateginis bylinėjimasis	26
1.	Nustatykite bendrą tikslą ir parenkite strategiją numatomam pokyčiui pasiekti.....	28
2.	Suburkite bylinėjimosi komandą.....	29
3.	Nustatykite bylos atrankos kriterijus	29
4.	Suplanuokite ir įgyvendinkite klientų paieškos procesą.....	31
5.	Parinkite bylos planą	31
6.	Atlikite rizikos vertinimą.....	32
7.	Sudarykite kliento palaikymo planą.....	33
8.	Surinkite įrodymus	33
9.	Imkitės bylinėjimosi.....	33
10.	Įgyvendinkite teismo sprendimą, įskaitant teisių gynimo propagavimą ir tolesnį bylinėjimąsi	33
3)	Visuomenės informavimas ir gebėjimų ugdymas	35

PSICHIKOS
SVEIKATOS
PERSPEKTYVOS

Šis leidinys yra išleistas Europos Sąjungos finansuojamo projekto „Europos teisininkų kompetencijos didinimas – negalią turinčių vaikų teisių užtikrinimui“ rėmuose. Už turinį atsakinga VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (www.perspektyvos.org) ir šio leidinio turinys neatspindi oficialios Europos Sąjungos nuomonės. Vertimas iš anglų kalbos: Auksė Kuokštienė.

A. Apžvalga: Kas yra žmogaus teisės?

Žmogaus teisės – tai pagrindinės teisės, priklausančios be išimties ir vienodai visiems žmonėms jau vien todėl, kad jie – žmonės, tokios kaip teisė į laisvę ir gyvybę. Šios teisės yra visuotinės, tai yra priklausančios visiems žmonėms, neatsižvelgiant į tautybę, gyvenamąją vietą, lytį, lytinę orientaciją ar lytinę tapatybę, rasę ar etninę kilmę, religiją, kalbą ar kitas aplinkybes. Žmonės, apibūdinami kaip asmenys su negalia ar turintys psichikos sveikatos problemų, taip pat turi teisę naudotis visomis žmogaus teisėmis nepatirdami diskriminacijos.

Žmogaus teisės grindžiamos pagrindiniais principais, tokiais kaip universalumas, lygybė ir nediskriminavimas. Jas įtvirtina ir užtikrina įstatymai, visų pirma, tarptautinės sutartys.

B. Pagrindiniai tekstai

Pagrindiniai žmogaus teises įtvirtinantys tekstai yra šie:

- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (VŽTD).
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (TPPTP).
- Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (TESKTP).
- JT neįgaliųjų teisių konvencija (JT NTK).
- JT vaiko teisių konvencija (JT VTK).
- JT konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW).
- JT konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (JT KPK).
- Tarptautinė konvencija dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (ICERD).
- Europos žmogaus teisių konvencija (EŽTK).
- Europos konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą (ECPT).
- Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija.
- Pataisyta Europos socialinė chartija.

Minėtuose dokumentuose nurodyta, kurios žmogaus teisės turi būti užtikrinamos. Be to, juose įtvirtinti įsipareigojimai, kuriuos turi prisiimti valstybės (įskaitant visų šalių vyriausybes, parlamentus ir teismus), siekdamos **gerbti, saugoti, remti ir įgyvendinti** žmogaus teises.

Priklausomai nuo ratifikavimo, taip pat ir nuo konkrečioje šalyje taikomos sistemos (monistinė ar dualistinė) anksčiau pateiktuose ir kituose tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos teisės gali būti tiesiogiai taikomos nacionalinėje teisinėje sistemoje. Be to, daugelio šalių nacionalinės konstitucijos irgi apibrėžia su pagrindinėmis žmogaus teisėmis susijusias nuostatas.

VTK ir NTK – dvi pagrindinės tarptautinės sutartys, ginančios vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią teises. 1989 metais priimta VTK numato pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrines teises visiems vaikams, kur jie bebūtų.¹ Šios teisės užtikrinamos visiems vaikams, nepriklausomai nuo to, kur jie yra ir kas jie yra. Vadovaujantis VTK, kuri yra visų laikų plačiausiai ratifikuota žmogaus teisių sutartis (JAV ir Somalis – vienintelės dvi šalys, dar neratifikavusios šios sutarties), vaikai pripažįstami žmonėmis, turinčiais teisę naudotis aiškiai apibrėžta teisių visuma, o

¹ VTK ratifikavo visos ES valstybės narės.

ne vien paprastais pasyviais globos objektais.² VTK 23 straipsnis konkrečiai skirtas vaikams, turintiems psichosocialinę, proto ir fizinę negalią. JT sutarties organas – Vaiko teisių komitetas (VTK komitetas), kurį sudaro 18 nepriklausomų ekspertų – prižiūri VTK įgyvendinimą. Komitetas vertina Konvenciją ratifikavusių valstybių pateiktas ataskaitas ir atlieka kvaziteisminės institucijos funkciją svarstant individualius skundus.

NTK, naujausia JT sutartis, įsigaliojo 2008 metų gegužės mėnesį, kai ją ratifikavo 20-oji valstybė³. Ši konvencija atspindi esminę permainą, nes joje pereinama nuo **medicininio negalios modelio**, kuriuo remiantis žmonės su negalia laikomi objektais (gydymo, valdymo, apsaugos, labdaros, o kartais ir gailėsčio ar baimės) prie **socialinio negalios modelio**, kuriuo remiantis šie žmonės laikomi teisių subjektais, užtikrinant jiems galimybes naudotis visomis žmogaus teisėmis lygiai su kitais asmenimis; joje taip pat preziumuojamas šių asmenų gebėjimas priimti sprendimus. Viena iš svarbių Konvencijoje aptariamų sričių, įrodančių šią „esminę permainą“, yra teisė gyventi bendruomenėje.⁴ NTK preambulės 1 dalyje, 3 straipsnio 1 dalyje, 4 straipsnio 3 punkte, 6 ir 7 straipsniuose pateikiamos konkrečios nuorodos į VTK ir vaikų su negalia teises. Įgyvendinant NTK (kaip ir VTK) įsteigtas naujas JT sutarties priežiūros komitetas – Neįgaliųjų teisių komitetas. Šis komitetas vertina Konvenciją ratifikavusių valstybių pateiktas ataskaitas (taip pat ir nevyriausybių organizacijų šešėlines ataskaitas); atlieka kvaziteisminio organo funkciją svarstant individualius skundus.

Kiti susiję tarptautiniai tekstai, ypač svarbūs ES, yra šie:

- i. ES aukų direktyva (2012/29/ES)⁵, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir užtikrinama, kad asmenys, tapę nusikaltimų aukomis, būtų pripažįstami, kad su jais būtų elgiamasi pagarbiai ir kad jie gautų tinkamą apsaugą, paramą ir teisę kreiptis į teismą.
- ii. Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo⁶, suteikiančios valstybėms galimybę sukurti teismų sistemas, kurios reaguotų į konkrečius vaikų poreikius, siekiant užtikrinti šių vaikų veiksmingą ir tinkamą teisę kreiptis į teismą ir būti vienodai teisiškai vertinamiems visose civilinėse, administracinėse ir baudžiamosiose srityse.
- iii. Europos Komisijos Teisingumo generalinio direktorato standartų projektai dėl integruotų vaiko apsaugos sistemų⁷, kurių tikslas – sukurti sistemų, teikiančių apsaugą ir reagavimo paslaugas, taip pat užtikrinančių priežiūros valdymą, siekiant apsaugoti vaikus nuo smurto, standartus.

C. Pagrindinės teisės

Vaikai turintys psichosocialinę ar proto negalią dėl savo amžiaus ir negalios pobūdžio atsiduria dvigubai nepalankioje padėtyje. Jų situacija patenka į vaiko teisių ir žmonių su negalia teisių sankirtą. Daugialypė (ar tarpsektorinė diskriminacija) – specifinis žmogaus teisių teorijos reiškiny, atspindintis požiūrį į asmens tapatybę pripažįstant, kad skirtingos tapatybės kategorijos gali

² Žr. <http://www.unicef.org.uk/UNICEFs-Work/UN-Convention/> (paskutinį kartą žiūrėta 2016 m. gegužės 14 d.).

³ Šiuo metu NTK ratifikavo 27 iš 28 ES valstybių narių: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15&chapter=4&clang=en (paskutinį kartą žiūrėta 2016 m. rugsėjo 11 d.). Airija dar neratifikavo Konvencijos, nors yra įsipareigojusi tai padaryti iki 2016 m. pabaigos: Airijos valstybės ministro prie Teisingumo ir lygybės ministerijos (atsakingo už lygybės klausimus, įskaitant neįgaliųjų reikalus) Finiano McGratho TD pareiškimas žodžiu <http://www.justice.ie/en/JELR/Pages/SP16000149>, 2016 06 22 (paskutinį kartą žiūrėta 2016 m. rugsėjį).

⁴ ITHACA priemonių paketas, https://www.thl.fi/documents/189940/1878598/2.4_Ithaca_Toolkit_English.pdf/bbd4594f-a221-48be-822a-9c5fac843454.

⁵ http://ec.europa.eu/justice/criminal/victims/index_en.htm.

⁶ <http://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>.

⁷ http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/rights-child/protection-systems/index_en.htm.

susikirsti ir lygiagrečiai egzistuoti tame pačiame asmenyje, tokiu būdu lemdamos kokybiškai skirtingą patirtį nei ta, kuri įgyjama dėl individualių savybių. Praktiškai tai reiškia, kad vaiko su negalia patirtis skiriasi nuo įgalaus vaiko ar suaugusiojo, turinčio negalią, patirties. Be to, jo patirtis nėra vien tik šių dviejų patirčių derinys. Vaikų su negalia patirtys – specifinės, todėl jos yra sudėtingesnės nei paprasta šių dviejų tapatybių suma. Vaikai, kaip ir kiti asmenys su negalia, turi teisę naudotis ne tik VTK ir NTK, bet ir kituose tarptautiniuose ir nacionaliniuose dokumentuose įtvirtintomis teisėmis. Bet vis dėlto VTK ir NTK turi būti laikomos *lex specialis* kitų minėtų dokumentų atžvilgiu.

Šioje mokomojoje medžiagoje nagrinėjamos pagrindinės teisės:

1. Teisė gyventi ir būti bendruomenės dalimi.
2. Teisė į švietimą.
3. Teisė į sveikatą.
4. Teisė nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos.
5. Teisė kreiptis į teismą.

Šios teisės remiasi visas jas vienijančiu **nediskriminavimo** principu. Būtent todėl svarbu visų pirma pripažinti **lygybę prieš įstatymą ir pagal įstatymą** (angl. *equality before and under the law*), ir galimybę visiems asmenims naudotis žmogaus teisėmis nepatiriant jokios diskriminacijos.

Nediskriminavimo principas, įtvirtintas NTK 5 straipsnyje, draudžia diskriminaciją dėl neįgalumo. Šis terminas reiškia bet kokią išskyrimą, atstūmimą ar apribojimą dėl neįgalumo siekiant pabloginti ar paneigti arba bloginant ar paneigiant visų žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių pripažinimą, įgyvendinimą ar naudojimąsi jomis lygiai su kitais asmenimis politinėje, ekonominėje, socialinėje, kultūrinėje, pilietinėje ar bet kurioje kitoje srityje. Tokia diskriminacija apima visų formų diskriminaciją, įskaitant atsisakymą tinkamai pritaikyti sąlygas (žr. 2 straipsnį, Apibrėžtys).

Verta pažymėti, kad diskriminuojantis asmuo nebūtinai turi vadovautis ketinimu diskriminuoti: pakanka, kad dėl jo veiksmų ar elgesio kitas asmuo atsidurtų nepalankioje padėtyje. Atsisakymas tinkamai pritaikyti sąlygas laikomas diskriminacija, o sąlygų pritaikymas reiškia „būtinus ir tinkamus pakeitimus ir pritaikymus, nesukeliantčius neproporcingos ar nepagrįstos naštos, kurių reikia konkrečiu atveju siekiant užtikrinti neįgaliesiems galimybę lygiomis teisėmis su kitais naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis.“

VTK 2 straipsnis draudžia bet kokią diskriminaciją, „nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos, luomo ar kokių nors kitų aplinkybių.“ Diskriminacijos draudimas įtvirtintas ir EŽTK 14 straipsnyje ir 12 protokole, taip pat Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 21 straipsnyje.

Neįgalieji patiria diskriminaciją ne tik dėl savo faktinių ar numanomų sutrikimų. EŽTK taip pat pripažįsta „daugialypę ir sudėtinę diskriminaciją dėl rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės, etninės, vietinės ar socialinės kilmės, turtinės padėties, gimimo, amžiaus ar kitų aplinkybių.“ Vaikų, turinčių negalią, atveju ši diskriminacija apima visą šių vaikų patiriamą diskriminaciją, taip pat diskriminaciją dėl priklausymo romams ar etniniams klajokliams, seksualinėms mažumoms, žydams, musulmonams, imigrantams ir t. t.

Kiekvieną iš anksčiau išvardytų penkių teisių pristatysime atskirai, išnagrinėsime jų pobūdį, šaltinius tarptautinėje teisėje ir pateiksime įdomių faktų apie jas.

1. Teisė gyventi ir būti bendruomenės dalimi.

Teisės pobūdis

Visi vaikai turi teisę gyventi savo šeimoje arba šeimą primenančioje aplinkoje ir gauti paramą, kad galėtų gyventi saugioje ir įtraukiančioje aplinkoje.

Tarptautiniai žmogaus teisių standartai

EŽTK 19 straipsniu pripažįstamos „visų neįgaliųjų lygios teisės gyventi bendruomenėje, lygios galimybės su kitais rinktis.“ Tai apima pasirinkimą, kur ir su kuo gyventi, taip pat teisę gauti su negalia susijusią paramą ir galimybę naudotis viešosiomis paslaugomis. VTK 23 straipsnis – dar ankstesnis mėginimas įtvirtinti čia aptariamą teisę. Nors šiame straipsnyje konkrečiai nekalbama apie negalią, bet teigiama, kad „vaikas turi gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje.“

Ši teisė apima supratimą, kad vaikai turi augti biologinėje šeimoje arba, jei tai neįmanoma, šeimą primenančioje aplinkoje. EŽTK 23 straipsnyje reikalaujama, kad „vaikas nebūtų atskirtas nuo savo tėvų prieš jų valią, išskyrus atvejus, kai kompetentingos institucijos, kurių sprendimus gali peržiūrėti teismas, pagal galiojančius įstatymus ir procedūras nusprendžia, kad toks atskyrimas yra būtinas dėl vaiko interesų. Vaikas jokia būdu negali būti atskirtas nuo tėvų dėl savo neįgalumo arba dėl vieno ar abiejų tėvų neįgalumo.“ VTK 9 straipsnyje iš valstybės reikalaujama užtikrinti, „kad vaikas nebūtų išskirtas su savo tėvais prieš jų norą, išskyrus tuos atvejus, kai kompetentingi organai, vadovaudamiesi teismo sprendimu ir taikytiniais įstatymais, atitinkama tvarka nustato, kad toks atskyrimas yra būtinas vaiko interesams.“

EŽTK 8 straipsnyje taip pat teigiama, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas.“ Teisė į laisvę įtvirtinta 5 straipsnyje, papildomai įpareigojantiame Konvencijos šalis savavališkai neatimti iš žmonių jų laisvės. Šiuo atžvilgiu svarbus 2012 metais byloje Stanev prieš Bulgariją priimtas sprendimas, kad globėjo veiksmai apgyvendinant asmenį turintį psichikos sveikatos sutrikimų socialinės slaugos namuose prieš jo valią buvo neteisėti, nes toks sprendimas atėmė iš globotinio laisvę ir nesuteikė galimybės kreiptis į teismą. Ši byla gal būti aktuali vaikų su negalia atveju, nes suaugusieji, kuriems suteikiama globa, patenka, teisiškai kalbant, į tą pačią situaciją, kaip ir vaikai, ir patys negali priimti teisiškai veiksmingų sprendimų.

Ar žinote, kad?

Anksčiau išvardytos teisės pažeidžiamos, kai vaikai turintys psichosocialinę ar proto negalią ir jų šeimos negauna paramos paslaugų, kurios suteiktų jiems galimybę ir toliau gyventi bendruomenėje. Prisiminkime trijų čekų berniukų – Devido, Štefano ir Mirosłavo – turinčių autizmo sutrikimą, mokymosi sunkumų ir elgesio problemų, bylą.⁸ Berniukams augant jų šeimoms darėsi vis sunkiau jiems padėti negaunant paramos. Todėl jos kreipėsi dėl vietoje teikiamų paslaugų, kad jų sūnūs ir toliau galėtų gyventi namuose. Konkrečiai kalbant, jos tikėjosi sulaukti pagalbos iš vietinio socialinių paslaugų teikėjo, kuris ketino statyti mažą specializuotą centrą šalia berniukų gyvenamosios vietos. Bet regioninės valdžios institucijos atmetė paslaugų teikėjo paraišką finansinei paramai gauti ir skyrė lėšas vaikų globos įstaigos korpuso rekonstrukcijai. Tada šeimos ėmėsi teisinių veiksmų.

⁸ MDAC, Čekijos Aukščiausiojo Teismo nutartimi turi būti įgyvendinta teisinė vaikų su negalia teisė gyventi bendruomenėje. Informacija prieinama: <http://www.mdac.org/en/news/czech-supreme-court-enforces-legal-right-children-disabilities-live-community>

Iš pradžių regioninis teismas atmetė pateiktus ieškinius, teigdamas, kad niekam nepriklauso juridinė teisė gauti socialines paslaugas. Bet Vyriausiasis administracinis teismas anuliuo šį sprendimą ir priėmė nutartį, kad vaikams turintiems psichosocialinę ar proto negalią priklauso vykdytina teisė gauti socialines paslaugas, siekiant užtikrinti, kad jie ir toliau galėtų gyventi su savo šeimomis bendruomenėje.

2. Teisė į švietimą

Teisės pobūdis

Nepriklausomai nuo sutrikimo pobūdžio ar sunkumo, kiekvienas vaikas turi teisę būti ugdomas įtraukiančioje švietimo aplinkoje.

Tarptautiniai žmogaus teisių standartai

NTK 24 straipsnyje teigiama, kad švietimo prioritetą turėtų būti „visapusiškai ugdyti žmogiškąjį potencialą ir orumą bei savigarbą, taip pat didinti pagarbą žmogaus teisėms, pagrindinėms laisvėms ir žmonių įvairovei“ (24 straipsnio 1 punkto a papunktis) ir „suteikti neįgaliesiems galimybę ugdyti savo asmenybę, talentus ir kūrybiškumą, taip pat savo protinius ir fizinius gebėjimus didžiausiu įmanomu mastu“ (24 straipsnio 1 punkto b papunktis). Reikšminga ir kita Konvencijos nuostata, peržengianti negalios srities ribas ir susiejanti neįgaliuosius įtraukiantį švietimą su galimybe veiksmingai dalyvauti laisvos visuomenės gyvenime (24 straipsnio 1 punkto c papunktis).

Siekdamos įgyvendinti šiuos tikslus vyriausybės visų pirma turėtų „pripažinti žmonių su negalia teisę į švietimą“. Veiksmazodis „pripažinti“ reiškia, kad vyriausybės privalo įgyvendinti teisės reformą, siekdamas įtvirtinti nacionalinėje teisėje nuostatą, jog visi asmenys su negalia turi turėti „galimybę įgyti visiems tinkamą, kokybišką ir nemokamą pradinį ir vidurinį išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kur jie gyvena.“ (24 straipsnio 2 punkto b papunktis). Be to, vyriausybė turi įtvirtinti teisinį draudimą šalinti neįgaliuosius iš bendros švietimo sistemos dėl jų negalios (24 straipsnio 2 punkto a papunktis). Šios nuostatos remiasi VTK sutarties, kuri buvo priima 17 metų anksčiau nei NTK, 28 straipsnyje skelbiama teise į švietimą. Teisė į švietimą įtvirtinta ir EŽTK protokolo Nr. 1 2 straipsnyje.

Verta pažymėti, kad NTK reikalauja imtis pastangų atsisakyti vaikų su negalia mokymo atskirose ar segreguotose švietimo institucijose, tarp jų ir specialiosiose mokyklose. Vietoje to valstybės įpareigotos teikti individualią paramą ir siekti, kad vaikams su negalia būtų tinkamai pritaikytos sąlygos pagal asmens poreikius (24 straipsnio 2 punkto c, d ir e papunkčiai), tuo užtikrinant visapusišką jų įtraukimą į bendrojo lavinimo sistemą.

2016 metų rugpjūtį NTK komitetas patvirtino Bendrąją pastabą Nr. 4 dėl integracinio švietimo. Bendrąsias pastabas sudaro autoritetingi tarptautinių sutarčių nuostatų aiškinimai. Bendroji pastaba dėl integracinio švietimo skirta detaliam aprašymui, kokių priemonių tikimasi iš valstybių užtikrinant integracinį švietimą visiems⁹.

Ar žinote, kad?

Švietimas laikomas ekonomine, socialine ir kultūrine teise. Tokio pobūdžio teisių „visiško įgyvendinimo turi būti nuosekliai siekiama“ (NTK 4 straipsnio 2 punktas). Tai reiškia, kad šiais metais į švietimo sistemą turi būti įtraukta daugiau vaikų nei praeitais, teikiant jiems geresnes paslaugas, ir kad kitų metų rezultatai turi būti geresni nei praėjusių. Tuo pačiu diskriminacijai

⁹ NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 4 dėl integruojančios švietimo sistemos visuomenėje, UN Doc CRPD/C/GC/4 [JT Dok NTK/C/GC/4]. Prieinama: <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/RighttoEducation/CRPD-C-GC-4.doc>.

negalios pagrindu (kaip ir bet koku kitu draudžiamu pagrindu) netaikoma nuoseklaus įgyvendinimo nuostata. Šis reikalavimas turi būti vykdomas nedelsiant. Pavyzdžiui, jei vaikui su negalia reikia mokytojo asistento paslaugų, kad jis galėtų mokytis mokykloje, tačiau šių paslaugų mokykla jam neteikia, motyvuodama savo sprendimą nepakankamais ištekliais, tokia situacija galėtų būti laikoma nesugebėjimu tinkamai pritaikyti sąlygų pagal asmens poreikius ir nediskriminavimo principo pažeidimu. Tai reiškia, kad teisininkas, kūrybingai pasitelkęs tarptautinius žmogaus teisių dokumentus, gali įtikinti teisną nurodyti vietos valdžios institucijai nedelsiant tinkamai pritaikyti sąlygas pagal asmens poreikius ir taip įgyvendinti vaiko teisę nebūti diskriminuojamam, nors šios teisinės normos reglamentuoja švietimą, kuris yra ekonominė ir socialinė teisė, o jai taikoma ne neatidėliotino, bet nuoseklaus įgyvendinimo nuostata.

3. Teisė į sveikatą

Teisės pobūdis

Vaikai su negalia gali naudotis tomis pačiomis teisėmis į sveikatos priežiūrą kaip ir likusieji. Be to, dėl konkrečių sutrikimų jiems dar priklauso abilitacijos ir rehabilitacijos paslaugos.

Tarptautiniai žmogaus teisių standartai

Vaikai su negalia „turi teisę į aukščiausią įmanomą sveikatos lygį jų nediskriminuojant dėl neįgalumo“ (NTK 25 straipsnis) ir sveikatos priežiūros paslaugas, taip pat „paslaugas, skirtas kuo labiau sumažinti tolesnio vaikų neįgalumo tikimybę ir užkirsti tam kelią“ (25 straipsnio b punktas). Sveikatos paslaugos turėtų būti teikiamos kuo arčiau žmonių bendruomenių, taip pat kaimo vietovėse (25 straipsnio c punktas); asmenims su negalia būtina suteikti „tokios pat pasiūlos, kokybės ir lygio nemokamas ar prieinamos kainos sveikatos priežiūros paslaugas ir programas, kurios teikiamos ar taikomos kitiems asmenims, įskaitant seksualinės ir reprodukcinės sveikatos srities programas ir gyventojams skirtas visuomenės sveikatos apsaugos programas“ (25 straipsnio a punktas).

NTK kalbama ir apie rehabilitaciją. Nurodant, kad vyriausybės turi imtis „veiksmingų ir atitinkamų priemonių, įskaitant kitų neįgaliųjų teikiamą paramą, kad neįgalieji galėtų įgyti ir išlaikyti didžiausią įmanomą savarankiškumą, visus fizinius, protinius, socialinius ir profesinius gebėjimus, taip pat būtų visiškai įtraukti į visas gyvenimo sritis ir jose dalyvautų“ (26 straipsnis), kad tai „[p]rasidėtų kuo anksčiau ir būtų pagrįsta daugiadalykiu atskirų asmenų poreikių ir stipriųjų pusių įvertinimu“ (26 straipsnio 1 punkto a papunktis). Tokios paslaugos turėtų būti skirtos „[r]emti dalyvavimą ir įtrauktį į bendruomenę ir visuomenę visais aspektais, būti savanoriškos ir prieinamos neįgaliesiems kuo arčiau jų bendruomenių, taip pat ir kaimo vietovėse“ (26 straipsnio 1 punkto b papunktis). Svarbiausia, kad sveikatos paslaugos ir gydymas vaikams su negalia būtų teikiamas „remiantis laisvu ir informacija pagrįstu sutikimu“ (25 straipsnio d punktas), tinkamai atsižvelgiant į „jų amžių ir brandos lygį lygiai su kitais vaikais“ (7 straipsnio 3 punktas).

VTK 24 straipsniu taip pat užtikrinama visų vaikų teisė į sveikatą, įpareigojant vyriausybes „rūpintis, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis.“ ES pagrindinių teisių chartija skelbia, kad „[k]iekvienas turi teisę į profilaktinę sveikatos priežiūrą ir teisę į gydymą nacionalinių teisės aktų ir praktikos nustatyta tvarka“ (35 straipsnis).

Nors EŽTK teisė į sveikatą nėra aiškiai išsakyta, pripažįstama, kad ši teisė netiesiogiai atsiranda susiklosčius tam tikroms aplinkybėms (3 ir 8 straipsniai, kartu su 14 straipsniu).¹⁰

¹⁰ Žr., pavyzdžiui, 'Health Factsheet', European Court of Human Rights, August 2016 [Europos žmogaus teisių teismo „Informacinį lapą“, 2016 m. rugpjūtis], http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Health_ENG.pdf (paskutinį kartą žiūrėta 2016 m. rugsėjo 11 d.).

Ar žinote, kad?

Teisė į sveikatą turėtų būti atskirta nuo teisės būti sveikam. Tarptautinės žmogaus teisių normos neužtikrina teisės būti ir išlikti sveikam. Šiuo atžvilgiu, kaip teigia Pasaulio sveikatos organizacija, „teisei į aukščiausio pasiekiamo lygio sveikatos priežiūrą“ užtikrinti reikia socialinių kriterijų, padedančių gerinti visų žmonių sveikatą, rinkinio. Šie kriterijai apima sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumą, saugias darbo sąlygas, tinkamą būstą ir visavertę mitybą. Teisės į sveikatą užtikrinimas glaudžiai susijęs su kitomis žmogaus teisėmis, įskaitant teisę į maistą, būstą, darbą, išsilavinimą, nediskriminacines galimybes naudotis informacija ir dalyvavimą.

4. Teisė nebūti išnaudojamam, nepatirti smurto ir prievartos

Teisės pobūdis

Tarptautinės žmogaus teisių normos įtvirtina visišką kankinimo, nežmoniško ar žeminančio elgesio ir baudimo draudimą. Šis visiškas draudimas reiškia, kad jei nuo kitų teisių susiklosčius tam tikroms konkrečioms aplinkybėms gali būti nukrypstama, pavyzdžiui, ginkluoto konflikto metu, kankinimas, nežmoniškas ar žeminantis elgesys ir baudimas niekada negali būti pateisintas jokiais aplinkybėmis. Be to, visi asmenys su negalia turi būti apsaugoti nuo visų išnaudojimo formų, smurto ir prievartos.

Tarptautinės žmogaus teisių normos

Draudimas būti kankinamam, patirti nežmonišką ar žeminantį asmens orumą elgesį arba tokiu būdu būti baudžiamam įtvirtintas EŽTK (3 straipsnis), ES pagrindinių teisių chartijoje (4 straipsnis) ir daugelyje JT žmogaus teises reglamentuojančių sutarčių, įskaitant JT konvenciją prieš kankinimą ir NTK 15 straipsnį. Įsipareigodamos apsaugoti visus asmenis su negalia „nuo bet kokios formos išnaudojimo, smurto ir prievartos, taip pat dėl aspektų, susijusių su lytimi“, vyriausybės „imasi visų atitinkamų įstatymų leidybos, administracinių, socialinių, švietimo ir kitų priemonių, kad apsaugotų neįgaliuosius tiek namuose, tiek už namų ribų“ (NTK 16 straipsnis). NTK taip pat teigiama, kad „kiekvienas neįgalusis turi teisę į tai, kad lygiai su kitais asmenimis būtų gerbiama jo ar jos teisė į kūno ir psichikos neliečiamumą.“ VTK reikalaujama, kad vaikai būtų apsaugoti nuo smurto, raginant vyriausybes „apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imantis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių“ (VTK 19 straipsnis) ir „ginti vaiką nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų“ (VTK 34 straipsnis).

Ar žinote, kad?

2016 metais Europos žmogaus teisių teismas priėmė nutarimą byloje Blochin prieš Rusiją. Šioje byloje dvylikametis, turintis dėmesio trūkumo ir hiperaktyvumo sutrikimą, tai pat šlapimo pūslės sutrikimą, buvo suimtas už tariamą pinigų išgavimą iš savo devynmečio kaimyno. Po sulaikymo jis buvo uždarytas didelėje tuščioje patalpoje be baldų su dar septyniais berniukais. Dėl šlapimo pūslės problemų berniukui reikėjo dažnai šlapintis, tačiau kai paprašydavo pasinaudoti tualetu, jį priversdavo valyti patalpą ir laukti, kol tualetu naudosis kiti sulaikytieji. Jo sveikatos būklė įkalinimo įstaigoje taip pablogėjo, kad išleistas į laisvę jis tris savaites gydėsi ligoninėje. Europos

žmogaus teisių teismas nusprendė, kad sąlygos, kuriomis berniukas buvo kalinamas, prilygsta EŽTK 3 straipsnio nuostatų pažeidimui.

5. Teisė kreiptis į teismą

Teisės pobūdis

Kiekvienas žmogus turi teisę į gynybą, kai jo teisės pažeidžiamos. Kiekvienas žmogus turi teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, kai jis kaltinamas nusikaltimu, ir į teisingą elgesį, kai jis tampa auka arba nusikaltimo liudininku. Visų pirma, vaikas turi teisę būti išklaudytas ir teismo nagrinėjimo metu pareikšti savo nuomonę.

Tarptautinės žmogaus teisių normos

Teisė kreiptis į teismą įtvirtinta keliuose dokumentuose, įskaitant ir NTK 13 straipsnį. Jame teigiama, kad ši teisė turi būti ne teorinė galimybė, o veiksminga žmogaus teisių gynimo priemonė. Valstybės įsipareigoja užtikrinti „veiksmingą neįgaliųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė ir kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus.“ Nors nėra jurisprudencijos, paaiškinančios sąvokos „tiesioginiai ir netiesioginiai dalyviai“ prasmę, pirmasis jos dėmuo galėtų reikšti besibylinėjančias šalis, o antrasis – prisiekusiuosius, teisininkus ir teisėjus.

Teisingumo sistemoje dažnai ignoruojamas vaikų balsas. Nors VTK 12 straipsniu užtikrinama kiekvieno vaiko teisė būti išklaudytam. Ši nuostata reikalauja, kad visos teisingumo sistemos suteiktų vaikui „galimybę būti išklaudytam bet kokio jį liečiančio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą organą nacionalinių įstatymų numatyta tvarka.“ Kitas aspektas, susijęs su teise kreiptis į teismą, yra teisė į teisingą bylos nagrinėjimą. Ši standartinė civilinė ir politinė teisė greta kitų tekstų apibrėžiama 1966 metais priimto Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (ICCPR) 14 straipsnyje ir EŽTK 6 straipsnyje. VTK 40 straipsnyje numatyta papildoma vaiko teisė – jo teisių pažeidėjo anonimiškumo išsaugojimas visuose baudžiamojo proceso etapuose. Be to, EŽTT teismų praktikoje teigiama, kad nepriklausomas atstovavimas – esminis veiksnys, užtikrinantis teisę kreiptis į teismą.¹¹

Prieinamumo atžvilgiu NTK komitetas teigia, kad „veiksminga teisė kreiptis į teismą negali būti užtikrinta, jei... teikiamos paslaugos, informacija ir komunikavimas nėra prieinami žmonėms su negalia (13 straipsnis). Saugūs namai, paramos paslaugos ir procedūros turi būti prieinamos asmenims su negalia, ypač moterims ir vaikams, siekiant užtikrinti veiksmingą ir prasmingą apsaugą nuo smurto, prievartos ir išnaudojimo (16 straipsnis)¹² (vert. vertimas).“ NTK 13 straipsnio 1 punktą ragina vyriausybės imtis veiksmų, „siekiant užtikrinti tinkamą teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą.“ Priimtinos sąlygos bus aptariamoms toliau (G skyriuje, pristatant nediskriminavimo principą). NTK komiteto nuomone, asmenims su negalia turi būti suteiktos tinkamos sąlygos, kai valdžios institucijoms pranešama apie

¹¹ Žr., pavyzdžiui, *Center of Legal Resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania*. [Juridinių išteklių centras, Valentin Câmpeanu prieš Rumuniją].

¹² Committee on the Rights of Persons with Disabilities, General Comment No. 2 – Article 9: Accessibility. [Neįgaliųjų teisių konvencijos komiteto Bendroji pastaba Nr. 2 – 9 straipsnis: Prieinamumas], 2014 m. gegužės 22 d. (prieinama <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>).

būtinybę jas pritaikyti, kad neįgalieji galėtų lygiai su kitais naudotis žmogaus teisėmis¹³ (vert. vertimas). Kai vaikas susiduria su teisingumo sistema, individualūs vertinimai turi būti atlikti kuo greičiau. Potencialiai pagrįstas sąlygų pritaikymas gali apimti:

- vaikų poreikiams pritaikytus apklausos kambarius;
- įrodymų pateikimą per vaizdo ryšį;
- geriamo vandens ir trumpų pertraukų užtikrinimą;
- galimybę vaikui bendrauti padedant asistentui arba tarpininkui;
- gestų kalbos, patobulintų ir alternatyvių bendravimo būdų naudojimą;
- vaiko apklausą jam pažįstamoje ir patogioje aplinkoje; ir (arba)
- galimybę patikėtiniui lydėti vaiką viso teismo nagrinėjimo metu¹⁴.

Turi būti išlaikyta pusiausvyra tarp aukų teisių ir teisiųjų apsaugos. ES aukų direktyva¹⁵, Europos Tarybos gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo¹⁶ ir standartų projektai dėl integruotų vaikų apsaugos sistemų¹⁷ nustato nukentėjusiems vaikams ir liudytojams teikiamos apsaugos standartus. Pažeidžiamų nukentėjusiųjų apsauga skiriasi nuo pažeidžiamų įtariamųjų apsaugos.^[5]

D. Dėmesio centre: mergaitės su negalia

Tikėtina, kad mergaitėms su negalia kyla papildomų ir didesnių sunkumų, nes jos patiria daugialypę diskriminaciją amžiaus, negalios ir lyties pagrindu.¹⁸ Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra (PTA) nustatė, jog ir moterims su negalia gresia daug didesnis pavojus patirti fizinę ir seksualinę prievartą nei įgalioms moterims.¹⁹ Beveik pusė moterų visoje ES, kurios vaikystėje patyrė bent vieną incidentą dėl fizinės ar seksualinės prievartos, laiko save neįgaliomis.²⁰

JT pabrėžia: „Mergaitėms (įskaitant, atitinkamais atvejais, mergaites ir paaugles) turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, nes jos susiduria su konkrečiomis kliūtimis, kurios gali dar labiau trukdyti įgyvendinti jų teisę kreiptis į teismą. Joms dažnai trūksta socialinių ir teisinių gebėjimų priimti svarbius sprendimus srityse, susijusiose su švietimu, sveikata, seksualinėmis ir reprodukcinėmis

¹³ CRPD Committee, General Comment No. 2 – Article 9: Accessibility, [NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2 – 9 straipsnis: Prieinamumas, 26 paragr.], prieinama internetu: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/033/13/PDF/G1403313.pdf?OpenElement>.

¹⁴ MDAC, Access to Justice for Children with Mental Disabilities: International Standards and Findings from Ten EU Member States, p. 26. MDAC [Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė į teisingą teismą: Tarptautiniai standartai ir dešimtyje ES valstybių narių vykdyto tyrimo išvados. 26 p.], prieinama:

http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_justice_children_ws2_standards_and_findings_english.pdf.

¹⁵ 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos Direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR. Prieinama: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32012L0029>.

¹⁶ Europos Tarybos Ministrų komiteto gairės dėl vaiko interesus atitinkančio teisingumo. Paskelbta internete:

<https://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/cdcj/CDCJ%20Recommendations/GuidelinesChild-FriendlyJusticeE.pdf>.

¹⁷ Standards and good practice references by respondents to online public consultation on integrated child protection systems (CPS) [Standartai ir gerosios praktikos nuorodos pagal respondentų atsakymus viešosios konsultacijos internetu dėl integruotos vaikų apsaugos sistemų metu (CPS)], 2015 m. vasaris. Paskelbta internete: http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/cps_practices_standards.pdf.

^[5] See Suzan Van Der Aa, “Variable Vulnerabilities? Comparing the Rights of Adult Vulnerable Suspects and Vulnerable Victims under EU law.”. [„Kintantys pažeidžiamumai? Lyginant suaugusių pažeidžiamų įtariamųjų ir pažeidžiamų nukentėjusiųjų teises pagal ES teisę,“] *New Journal of European Criminal Law*, Vol. 7, Issue 1, 2016.

¹⁸ Žr. CPRD Draft General Comment on Women with disabilities [NTK Bendrosios pastabos dėl moterų su negalia projekto] (prieinama <http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRPD/GC/Women/CRPD.C.14.R.1-ENG.doc>).

¹⁹ Žr. FRA, “Violence against Women: an EU survey” [„Smurtas prieš moteris: ES tyrimas“], 2014 (prieinama: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf).

²⁰ MDAC, Violence against Girls and Women with Disabilities [Smurtas prieš mergaites ir moteris su negalia], 2014 m. kovo 8 d. (prieinama: <http://www.mdac.org/en/news/violence-against-girls-and-women-disabilities>).

teisėmis. Jos gali būti prievarta ištekinamos arba tapti kitų žalingų praktikų objektais, taip pat patirti įvairių formų smurtą.²¹ Vienas svarbiausių JT konvencijoje dėl visų diskriminacijos formų panaikinimo moterims keliamų reikalavimų valstybėms – skirti ypatingą dėmesį kovai su smurtu ir seksualine prievarta šeimoje. Europos Tarybos Konvencija dėl prevencijos ir kovos su smurtu prieš moteris ir smurtu šeimoje („Stambulo konvencija“) taip pat įpareigoja valstybes visiškai išspręsti smurto prieš moteris ir mergaites problemą, įskaitant prevenciją, apsaugą ir baudžiamąjį persekiojimą.²² 39 straipsnyje aptariamai priverstiniai abortai ir sterilizacija.

1. Patraukimas baudžiamojon atsakomybėn už smurtavimą

Būdingas pavyzdys: buvo pradėtas baudžiamasis persekiojimas prieš patėvį, kuris išprievartavo trylikametę podukrą, turinčią sunkių pažinimo sutrikimų ir bendravimo sunkumų. Mergaitė pasiskundė motinai, kad patėvis jai rodė jos naujame nešiojamame kompiuteryje lytiškai santykiaujančius žmones ir ją išprievartavo. Jo spermos buvo rasta ant mergaitės apatinių drabužių, o kompiuterio tyrimas atskleidė, kad buvo naudojamos prieiga prie pornografinių tinklalapių. Patėvis bandė atmesti kaltinimus teigdamas, kad jo apatiniai drabužiai galėjo būti skalbiami kartu su mergaitės ir kad ji pati atsitiktinai, ieškodama vaikams skirtų svetainių, prisijungė prie pornografinių tinklalapių. Tai reiškė, kad tolesnė baudžiamoji tyrimo eiga priklausys nuo mergaitės parodymų. Jie buvo iš anksto įrašyti į vaizdajuostę, paskui 5 pusdienes po 30 minučių vyko jos kryžminė apklausa, tiesiogiai transliuojama į teismo salę. Šios apklausos metu mergaitei talkino tarpininkas, bendravimo ekspertas.

- Baudžiamasis persekiojimas tokiais atvejais yra būtinas, tačiau teismo nagrinėjimo eiga priklauso nuo parodymų. Būtent todėl nepaprastai svarbu, kad teisės specialistai ir kiti asmenys, dirbantys su vaikais, turinčiais psichosocialinę ar proto negalią, komunikuotų su jais taip, kad parodymai būtų kuo patikimesni.
- Kaip matyti iš pateikto pavyzdžio, neįgaliai mergeitei, bet teisininkams ir teismo specialistams teko įdėti pastangų, kad prisitaikytų prie esamų aplinkybių.

2. Priverstinė sterilizacija

Dėl sisteminių išankstinių nuostatų ir diskriminacijos prieš moteris ir mergaites su negalia ir toliau plačiai neigiamos jų teisės priimti sprendimus dėl savo kūno, patirti savo seksualumą, turėti lytinių santykių, sukurti ir išsaugoti šeimas.

Vis dar yra moterų ir mergaičių su negalia, kurioms iki šiol buvo ir tebėra užkertamas kelias naudotis šiomis ir kitomis pagrindinėmis žmogaus teisėmis dėl tebevykdomos vyriausybės sankcionuotos priverstinės ar nesavanoriškos sterilizacijos.

Priverstinė sterilizacija, vykdoma be suinteresuoto asmens laisva valia pareikšto ir informacija pagrįsto sutikimo, įskaitant atvejus, kai sterilizaciją atlikti įgalioja trečioji šalis be asmens sutikimo, yra smurtinis veiksmas, socialinės kontrolės forma ir aiškus dokumentais įtvirtintas teisės būti laisvam nuo kankinimo pažeidimas²³.

²¹ CEDAW General Recommendation on Women's Access to Justice [CEDAW Bendroji rekomendacija dėl moterų teisės kreiptis į teismą], 2015 m. liepos 23 d., KDVD FPM /C/GC/33 (24 pastr.).

(http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/CEDAW_C_GC_33_7767_E.pdf).

²² Žr. Europos Tarybos 2011 m. balandžio 12 d. konvenciją dėl smurto prieš moteris bei smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo (prieinama <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046031c>).

²³ Human Rights Watch, Sterilization of Women and Girls with Disabilities: A Briefing Paper and the references contained therein, [Žmogaus teisių stebėsenos organizacija, Moterų ir mergaičių su negalia sterilizacija: informacinis dokumentas su nuorodomis], 2011 m. lapkritis. Paskelbta internete: <https://www.hrw.org/news/2011/11/10/sterilization-women-and-girls-disabilities>.

Priverstinė mergaičių ir moterų su negalia sterilizacija, kuri pripažįstama žalinga tarptautiniu mastu, remiasi tradicija, kultūra, religija ir išankstinėmis nuostatomis. Kaltininkams retai tenka atsakyti už šiuos nusikaltimus, o ši smurtinį savo teisių pažeidimą patyrusios moterys ir mergaitės su negalia retai sulaukia (jei išvis sulaukia) teisingumo. Vyriausybės dar nepripažįsta šios plačiai paplitusios praktikos neteisėtumo, nereikia apgailestavimo dėl jos ir nesiuolo atlyginti žalą nukentėjusioms moterims ir mergaitėms²⁴.

Priverstinės sterilizacijos praktika pati savaime yra platesnės sistemos, neigiančios moterų ir mergaičių su negalia žmogaus ir reprodukcinės teisės, dalis. Ši sistema apima ir sisteminę jų atskirtį nuo atitinkamos reprodukcinės sveikatos priežiūros ir seksualinės sveikatos patikros, priverstinę kontracepciją ir (arba) ribotą kontraceptinių priemonių pasirinkimą, pastangas slopinti menstruacijas, prastai valdomą nėštumą ir gimdymą, selektyvų ar priverstinį abortą ir teisių į vaikų auklėjimą neigimą²⁵.

Šios praktikos atitinka tradicinius socialinius požiūrius, kuriais remiantis negalia ir toliau laikoma asmenine tragedija, našta ir (arba) medicinos valdymo ir reabilitacijos problema.

E. Atstovavimo vaikams įgūdžių ugdymas²⁶

I. Darbas su vaikais

Pasitikėjimo ir abipusio ryšio kūrimas: pasitikėjimas ir abipusis ryšys tarp vaiko ir gynėjo turi lemiamą reikšmę sėkmei. Surinkti duomenys rodo, kad vaikai geriausiai bendrauja su asmenimis, kuriais pasitiki ir su kuriais jiems pavyksta užmegzti gerus tarpusavio santykius. Siekdami pradėti kurti abipusį ryšį:

- 1) Pralaužkite ledus ir pasistenkite, kad vaikas jaustųsi laisvai. Pradėkite kalbą nuo neutralių temų, pavyzdžiui: kaip vaikas pasiekė susitikimo vietą ar nuo oro.
- 2) Stebėkite savo kūno kalbą. Jūsų neverbaliniai signalai turi atitikti jūsų žodžius. Jūsų laikysena turi būti atvira. Sudarykite vaikui įspūdį, kad jis laukiamas, jauskitės laisvai, šypsokitės. Atsisėskite ant grindų su vaiku ir drauge žaiskite su žaislais.
- 3) Ugdykite veiksmingus klausymosi įgūdžius. Būtina išsiugdyti gerus klausymosi įgūdžius, antraip bendravimas nutrūks. Praktikuokite aktyvų klausymąsi – apibendrinkite arba pakartokite vaikui, ką, jūsų nuomone, jis norėjo pasakyti. Toks bendravimo būdas suteiks vaikui galimybę jus pataisyti, jei ne taip jį supratote.
- 4) Stenkitės neprarasti vaiko pasitikėjimo tarp susitikimų. Abipusio ryšio išsaugojimas jums nesant kartu yra gyvybiškai būtinas. Duokite vaikui savo nuotrauką ir kontaktinius duomenis.

Veiksmingas bendravimas: prieš pradėdami kalbėti su vaiku įsitikinkite, kad jo dėmesys nukreiptas į jus. Išsiaiškinkite, koks kreipinys vaikui priimtinausias, ir kaip jis norėtų kreiptis į jus. (Dažnai lengviausia kreiptis vardais.) Kalbėkite aiškiai, venkite žargono ar teisinės terminologijos.

²⁴ Women with Disabilities Australia (WWDA), Dehumanised: The forced sterilisation of women and girls with disabilities in Australia [Moterys su negalia, Australija (WWDA), Nužmoginimas: Priverstinė moterų ir mergaičių su negalia sterilizacija Australijoje], 8 p. Prieinama internete: http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/AUS/INT_CAT_NGO_AUS_18673_E.pdf.

²⁵ Ten pat, 10 p.

²⁶ Žr. "Skills Training", Access to Justice for Children with Mental Disabilities website [„Įgūdžių lavinimas“, Vaikų, turinčių psichikos sveikatos sutrikimų ar negalią, teisė kreiptis į teismą, tinklalapis]: <http://mdac.org/A2J-training-site/skills-training/>.

Kalbėkite trumpais sakiniais, kiekvienu sakiniu stenkitės perteikti tik po vieną žinią. Parodykite susidomėjimą vaiku, kad būtų aišku, jog jums tai daugiau nei darbas.²⁷ Užuo klausę, ar vaikas supranta, kas jam sakoma, paprašykite jį patį paaiškinti, ką jis suprato ar išsakyti savo nuomonę. Pasirūpinkite, kad visi dokumentai vaikui būtų pateikiami lengvai suprantama kalba.

Teismo nagrinėjimo metu neskubėdami paaiškinkite vaikui, kas vyks kiekviename etape. Suteikite vaikui laiko pamąstymui, kad jis suspėtų apdoroti informaciją ir pagalvoti apie atsaką. Pasiūlykite vaikui savo paramą skaitant ir suvokiant teismo metu naudojamų dokumentų prasmę. Leiskite vaikui sėdėti šalia gynėjo, globėjo ar šeimos nario ir įsitikinkite, kad vaikas aiškiai girdi visą teisminį nagrinėjimą.

II. Atstovavimas vaikams, turintiems psichosocialinę ar proto negalią²⁸

Veiksmingas bendravimas, pasitikėjimas ir abipusis ryšys: kad pradėtumėte veiksmingą bendravimą ir išsklaidytumėte pradinę įtampą, pasitelkite neverbalines veiklas ir žaidimus (pažaiskite su vaiku kamuoliu ar kaladėlėmis), pieškite paveikslėlius ar skaitykite pasaką. Išsiaiškinkite probleminius bendravimo klausimus, turėdami galvoje, kad bendraujant su vaiku ar siekiant palengvinti jam bendravimą gali prireikti specifinės paramos ar sąlygų pritaikymo. Supraskite, kad jums gali tekti kaskart ieškoti veiksmingo specifinio metodo bendraujant su konkrečiu vaiku ir įsiklausant į jį. Galite naudoti vaikui suprantamus grafinius simbolius, paveikslėlius ir pavyzdžius.

Susitaikykite su galimomis tylos minutėmis ir jautriai reaguokite į bet kokius vaiko reiškiamus jausmus, pripažindami jų svarbą. Dažniau darykite pertraukėles, nes vaikai, turintys bendravimo sunkumų, paprastai greičiau pavargsta. Stenkitės išsaugoti užmegztą abipusį ryšį ir tarp susitikimų su vaiku, konkrečiai jam paaiškinkite, kad jūs dar su juo kalbėsitės. Pavyzdžiui, vienos bylos metu socialiniai darbuotojai, teikiantys pagalbą mergeitei, turinčiai mokymosi negalią ir patyrusiai seksualinę išnaudojimą, davė savo mobilųjį numerį ir sudarė grafiką, kad ji galėtų skaičiuoti dienas iki kito jų susitikimo.²⁹

Ugdykite teigiamą požiūrį be išankstinių nuostatų: vaikų turinčių psichikos sveikatos sutrikimų teisė kreiptis į teismą prasideda nuo šioje srityje dirbančių specialistų tikėjimo jų galimybėmis, tad ugdykite teigiamą požiūrį be išankstinių nuostatų. Anglijos Karališkosios prokuratūros nuomone, „(liudininkų) tvirtumui ir patikimumui gali daryti įtaką mūsų elgesys su nusikaltimo auka ar liudininku. Jei į asmenis, turinčius mokymosi sunkumų ar psichikos sveikatos problemų, žiūrima rimtai ir jų dėmesingai išklausa, jie įgyja daugiau pasitikėjimo savimi ir mažiau nerimauja, o tuo pačiu ir daug veiksmingiau duoda parodymus teisme.“³⁰ Kadangi dažnai būname šališki nesąmoningai, verta apsvarstyti galimybę užsirašyti į mokymus, skirtus nesąmoningam tendencingumui pažinti arba tinkamam požiūriui į negalią susidaryti.

III. Svarbiausi patarimai, kaip bendrauti su vaikais, turinčiais psichosocialinę ar proto negalią

²⁷ Save the Children, "See Me, Hear Me: A guide to using the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities to promote the rights of children p. 89 and references contained therein [organizacijos „Gelbėkime vaikus“ išleistas vadovas „Pamatyk mane, išgirk mane“, kaip panaudoti JT neįgaliųjų teisių konvenciją vaikų teisių skatinimui, 89 p., su nuorodomis]. Paskelbta interente: http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/See_Me_Hear_Me_internals_final_1.pdf.

²⁸ For further advice on communicating with cwm, particularly children with autism, see Ruth Marchant, "Double Jeopardy? Child Witnesses with Autism, 2012 [Daugiau patarimų, kaip bendrauti su vaikais, turinčiais psichikos negalią, ypač autizmo sindromą, galite rasti Ruth Marchant publikacijoje „Double Jeopardy? Child Witnesses with Autism“, 2012] (prieinama <http://www.triangle.org.uk/files/2015-12/double-jeopardy-child-witnesses-with-autism-ruth-marchant-june-2012.pdf>).

²⁹ Žr. <http://www.bbc.co.uk/news/uk-england-cambridgeshire-25659042>.

³⁰ Crown Prosecution Service, Supporting witnesses and victims with a learning disability [Karališkoji prokuratūra, „Parama liudytojams ir nukentėjusiesiems su mokymosi negalia“], 2009 m. liepa. Prieinama: https://www.cps.gov.uk/publications/docs/supporting_victims_and_witnesses_with_a_learning_disability.pdf.

1. Išsiaiškinkite, kokių bendravimo problemų kyla vaikui, ir atsižvelgdami į tai pakoreguokite savo bendravimą, prisitaikydami prie vaiko.
2. Pasistenkite, kad aplinka būtų palanki vaikui, ir iš anksto pasirūpinkite tinkamų sąlygų sudarymu bendravimui (aplinka turi būti rami ir jauki: kambarys, parkas ar vaiko namai. Tik bet kuri vieta, kurioje vaikas jaučiasi laisvai ir saugiai).
3. Nustatykite keletą pagrindinių bendravimo taisyklių.
4. Atidžiai rinkitės žodžius.
5. Nesitikėkite sulaukti akių kontakto.
6. Aiškiai išdėstykite, ką norite pasakyti: kalbėkite tiksliai ir paprastai.
7. Bendravimo metu kartokite tai, kas pasakyta, aiškumo dėlei.
8. Venkite rizikingų ir sudėtingų klausimų, ypač susijusių su laiku.
9. Pasitelkite bendravimui žaidimą, meno kūrinį ar vaizdus, bet neprimeskite savo nuomonės.
10. Įtraukite į šį procesą vaiką.

IV. Dešimt svarbiausių patarimų, kaip apklausti vaikus, turinčius psichosocialinę ar proto negalią

1. Skirkite vaikui laiko.
2. Paaiškinkite, kas esate ir koks jūsų vaidmuo.
3. Pasikalbėkite su vaiku apie slaptumą. Ypač svarbu paaiškinti vaikui, ką reiškia slaptumas, ir įsitikinti, kad su konfidencialia informacija tinkamai elgiamasi. Paaiškinkite vaikui, kokia informacija reikės dalytis.
4. Nemanykite, kad vaikui trūksta gebėjimų.
5. Paaiškinkite vaikui procesą ir jame dalyvaujančius veikėjus.
6. Remkitės patarimais, kaip bendrauti su vaiku.
7. Apklauskite vaiką jam nevadovaudami.
8. Įsitikinkite, kad jis supranta, kai turi pasirinkimą.
9. Pabrėžkite, kad ne visada galėsite gauti tą rezultatą, kurio jis nori.
10. Paaiškinkite rezultatą.

F. Darbas su vaikais, patyrusiais traumą

Trauma

Trauma yra adaptyvus atsakas į grėsmę.³¹ Ji paskatina veikti baimės sistemas, kurios vėliau aktyvinamos ir tebeveikia įvykiui pasibaigus. Konkrečiai ji paveikia smegenų priekinę skiltį, atsakingą už žodinių mąstymą, organizuotumą ir kognityvines funkcijas. Būtent dėl to trauma paveikia gebėjimą suprasti kalbą, apdoroti informaciją ir mąstyti logiškai, taip pat perduoti atsaką. Tokiu būdu trauma gali turėti reikšmingos įtakos asmens gebėjimui duoti parodymus, sekti teismo nagrinėjimo procesą ir dalyvauti procedūrose.³²

Traumą patyrusius asmenis gali veikti panašūs jų aplinkos signalai (dirgikliai). Todėl specialistai, dirbantys su vaikais, turinčiais psichosocialinę ar proto negalią, turėtų išmokti dirbti ir su traumą patyrusiais vaikais, įgyti žinių apie potencialius dirgiklius ir antrinio traumavimo riziką.

³¹ For more on trauma and on how to deal with a traumatised child, see video prepared by Dr. Éva Szeli on the topic [Norėdami gauti daugiau informacijos apie traumą ir darbą su traumą patyrusiu vaiku, žr. Dr. Éva Szeli parengtą vaizdo medžiagą šia tema]. Paskelbta internete: https://drive.google.com/file/d/0By3oHyelsqf_Y01FNGFPaXpiOEE/view.

³² Advocate's Gateway, Toolkit 18: "Working with Traumatised Witnesses, Defendants and Parties" [Advocate's Gateway 18 priemonių rinkinys „Darbas su traumą patyrusiais liudytojais, atsakovais ir teismo procese dalyvaujančiomis šalimis“], 2015 m. liepa. Priinama: <http://www.theadvocatesgateway.org/images/toolkit18workingwithtraumatisedwitnessesdefendantsandpartiesjuly2015.pdf>.

Požymiai

Požymiai, rodantys, kad vaikas gali kentėti nuo traumos, yra šie:

- Didelis nerimas, įskaitant panikos priepuolius.
- Fiksuotas žvilgsnis ar šypsena, galimas nesugebėjimas kalbėti, žado netekimas ar sustingimas.
- Nuolaidumas arba paveikumas, primenantis nedėmesingumą.
- Nesugebėjimas įsisąmoninti informacijos, klausimų, paaiškinimų ir į juos reaguoti.
- Perdėtai budrus reagavimas į aplinką ir kitų veiksmus; staigus išgąstis ir ūmi reakcija į garsus, galintys sukelti smurto proveržius.
- Perdėtas vangumas, silpnas priešinimasis arba apskritai nesipriešinimas tam, kas vyksta; iš pažiūros visiškas susidomėjimo praradimas ar apatiškumas.
- Grįžimas į praeitį – sensorinės „haliucinacijos“; pakartotinis traumą sukėlusio įvykio išgyvenimas; taip pat kognityviniai prisiminimai: „Aš kvailas“, „Visa tai mano kaltė“ arba „Aš nieko nevertas“.
- Atsiribojimas – asmenybės skilimas, kartais pereinantis į kraštutinę būseną, kai į paviršių iškyla įvairūs asmenybės aspektai. Kraštutiniais atvejais užsisklendimas sudėtingame fantazijų pasaulyje, kuriame galima pasijusti įgijus ypatingų galių ar stiprybės.
- Permainingos nuotaikos: arba perdėtas gyvumas, arba vangumas, kartais išsiblaškytas, apkvaitimas arba atminties praradimas.
- Apatiškos nuotaikos, nesidomėjimas aplinka arba atitrūkimas nuo tikrovės.
- Sutrikimas klausantis, kas kalbama, ar stebint, kas vyksta; nesugebėjimas suprasti įprastų kasdienių išsireiškimų.
- Nesugebėjimas ilgam sutelkti dėmesio, susikaupti skaitant ar rašant; nevalingas išgirstų žodžių ar sakinių atkartojimas (echolalija).
- Sunkumai stengiantis suprasti klausimus; paprastai lėti informacijos apdorojimo įgūdžiai, netinkami arba nenuoseklūs atsakymai į klausimus; dėmesio sutelkimas ne į svarbius veiksnius, o į visiškai nereikšmingas detales.

Darbas su traumą patyrusiais vaikais, turinčiais psichosocialinę ar proto negalią

Dirbdami su traumą patyrusiais vaikais pagalvokite apie tai, kokiomis priemonėmis būtų galima sumažinti stresą ir potencialius jį sukeliančius dirgiklius. Stenkitės sukurti jaukią aplinką, įtraukdami šiuos vaikus į veiklą, stiprinančią abipusį ryšį ir pasitikėjimą. Supraskite savo vaidmenį ir nežadėkite per daug. Pasiteiraukite vaiką apie potencialius traumos dirgiklius ir šaltinius; stenkitės suprasti, ar yra būdų, kurie suteiktų vaikui galimybę valdyti šiuos dirgiklius. Skirkite tam pakankamai laiko – įsitikinkite, kad vaikas supranta klausimus ir patį teismo procesą, suteikite jam laiko apgalvoti atsakymus ir pateiktus klausimus ir klausytis.

Praktiniai patarimai, ką daryti teismo proceso metu

- Teismas turi ankstyvajame etape nustatyti liudytojų ir atsakovų poreikius ir atitinkamai pritaikyti teismo procesą.
- Apsilankykite su vaiku teismo salėje iš anksto, kad jis galėtų susipažinti su aplinka.
- Sudarinėdami planus nepamirškite, kad reikėtų vengti tam tikrų reikšmingų datų (dirgiklių).
- Užsitikrinkite patikimo profesionalo pagalbą.
- Suteikite vaikui pertraukas, kai jam to reikia.

- Kiekvieno teismo proceso etapo metu patikrinkite, kaip vaikas jaučiasi, galbūt jam reikia pagalbos.
- Pasitarkite lengvai suprantamą kalbą, raštą, diagramas, brėžinius, kūno žemėlapius³³, kurie suteiktų vaikui galimybę lengviau atkurti įvykius.
- Vaizdinis tvarkaraštis (sudarytas iš nuotraukų ar piešinėlių) gali padėti vaikui nuosekliai reikšti mintis.
- Sudaryta galimybė piešti ar naudotis piešinukais gali padėti vaikui išlaikyti dėmesį ir valdyti emocijas.

G. Tinkamas procedūrinių sąlygų pritaikymas

Socialinį negalios modelį nuo medicininio skiria nevienodas požiūris į kliūtis. Vadovaujantis **medicininio modeliu**, asmeniui išskylančios kliūtys laikomos trūkumu, dėmesys sutelkiamas į šių kliūčių šalinimą bandant tvarkyti asmenį. O jei tvarkyti negalima, neįmanoma ar nenorima, asmeniui arba imama vadovauti, arba jis paliekamas likimo valiai, be teisės visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime.

Remiantis **socialiniu** negalios **modeliu** manoma, kad reikia ne tvarkyti asmenį, o šalinti visuomenėje esančias kliūtis. Taigi taikant šį modelį siekiama šalinti kliūtis, kad asmuo su negalia galėtų gyventi lygiomis teisėmis su kitais.

Tinkamo sąlygų pritaikymo tikslas – nustatyti kliūtis, trukdančias vaikams turintiems psichosocialinę ar proto negalią visavertiškai ir prasmingai dalyvauti visuomenės gyvenime plačiąja prasme arba naudotis konkrečia teise, ir užtikrinti šių kliūčių pašalinimą.

Normos ir standartai

Teisė į tinkamą, procesinį ir amžių atitinkantį sąlygų pritaikymą įtvirtinta keliose NTK nuostatose. Kaip buvo nurodyta anksčiau, atsisakymas tinkamai pritaikyti sąlygas laikomas diskriminacija negalios pagrindu (NTK 2 ir 5 straipsniai). *Konkrečiau*, jei 5 straipsnio 2 punkte valstybės raginamos drausti bet kokią diskriminavimą dėl neįgalumo ir garantuoti neįgaliesiems vienodą ir veiksmingą teisinę apsaugą nuo diskriminavimo, tai 5 straipsnio 3 punkte valstybės įgalinamos „imtis visų atitinkamų veiksmų, kad užtikrintų tinkamą sąlygų pritaikymą.“

Teisė į procesinį ir pagal amžių tinkamą sąlygų pritaikymą užtikrinta NTK 13 straipsnyje, skirtame veiksmingai neįgaliųjų teisei į teisingumą:

„Valstybės, šios Konvencijos Šalys, užtikrina veiksmingą neįgaliųjų teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad neįgaliesiems būtų užtikrinta galimybė kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus.“

Valstybės įpareigojamos įgyvendinti prieinamumo priemonės, laikantis 9 straipsnio nuostatų:

³³ Vaiko apsaugai skirtas sužalotų kūno vietų nustatymo žemėlapis (angl. *a child protection body map*) naudojamas užfiksuoti informacijai apie fizinius vaiko sužalojimus, ypač įtariant, kad sužalojimai nėra atsitiktiniai arba vienkartiniai. Tokia kūno apžiūra įgalina vizualiai vaizdo kamera užfiksuoti fizinį smurtą ir palengvina bendrą specialistų darbą, priimant sprendimą dėl būtinybės taikyti apsaugos priemones.

„Valstybės, šios Konvencijos Šalys, siekdamas, kad neįgalieji galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse, imasi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, įskaitant informacijos ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse.“

Kaip paaiškino NTK komitetas, „prieinamumas“ susijęs su grupėmis, o „tinkamas sąlygų pritaikymas“ – su asmeniu. Tai reiškia, kad pareiga užtikrinti prieinamumą yra *ex ante* pareiga: valstybės, šios Konvencijos narės, įpareigojamos įgyvendinti prieinamumą užtikrinančias priemones prieš gaudamos prašymą patekti į tam tikrą vietą, naudotis ja arba paslauga³⁴. Kita vertus, tinkamas sąlygų pritaikymas yra asmeninė teisė, kuri turi būti suteikta iškilus poreikiui, nors ir nebūtinai šalies prašymu.

VTK paaiškino:

„[A]plinka ir darbo metodai turėtų būti pritaikyti vaikų gebėjimams. Turėtų būti skiriama pakankamai laiko ir išteklių, siekiant užtikrinti, kad vaikai būtų tinkamai pasirengę ir įgytų pasitikėjimą ir galimybę išsakyti savo nuomonę. Taip pat verta atsiminti, kad vaikams reikia nevienodo paramos lygio ir įtraukimo būdo atsižvelgiant į jų amžių ir besivystančius gebėjimus³⁵.“

Kliūtys, trukdančios vaikams, turintiems psichikos sutrikimų ar negalia, naudotis teise kreiptis į teismą³⁶

1. Prieiga prie informacijos ir komunikacijos – informacija apie teismo procesą ir jo metu gaunama informacija gali būti sudėtinga ir pateikta sunkiai suprantama rašytine forma. Vaikai su negalia gali būti nepajėgūs suprasti tokios sudėtingos informacijos arba komunikacijos metodo ar stiliaus – tiek raštu, tiek žodžiu.
2. Fizinė prieiga prie pastatų ar teismo salės gali būti sudėtinga vaikams su fiziniiais sutrikimais, o vaikams su psichikos sutrikimais ar negalia gali būti problematiška dalyvauti teismo posėdžiuose dėl transporto ar lydinčio asmens nebuvimo, taip pat draudimo išvykti iš namų ar kitos gyvenamosios vietos.
3. Teisinės kliūtys – teisinio veiksnio atėmimas ar apribojimas negalios ir (arba) amžiaus pagrindu; apribojimai dėl konkrečių teisių įgyvendinimo.
4. Procedūrinio pobūdžio kliūtys – kompetencijos duoti parodymus nepripažinimas ir įrodymų nepriimtumas negalios ir (arba) amžiaus pagrindu; ilgi teismo posėdžiai nustatytais valandomis, kurie gali būti netinkami vaikams su psichikos sutrikimais ar negalia; agresyvus klausinėjimo būdas arba kryžminė apklausa, įskaitant sudėtingų klausimų uždavinėjimą; netinkami komunikacijos metodai; procesas, vykdomas formalioje arba baugioje aplinkoje; su gąsdinančiu teismo salės išdėstymu ir proceso eiga; griežtas elgesys ir susodinimo tvarka; profesinio žodyno naudojimas; priešingų šalių dalyvavimas; sudėtinga teismų struktūra; procedūrinės taisyklės dėl tinkamo ieškinių ir parodymų parengimo ir pateikimo; taisyklės

³⁴ UN CRPD Committee, General Comment No. 2 – Article 9: Accessibility [JT NTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 2 – 9 straipsnis: Prieinamumas], UN Doc CRPD/C/GC/2. Prieinama internete:

http://tbinet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRPD/C/GC/2&Lang=en.

³⁵ UN CRC Committee, General Comment No. 12: The right of the child to be heard [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12: Vaiko teisė būti išklausytam], UN Doc CRC/C/GC/12, 134 parag. (e). Prieinama internete <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>.

³⁶ Daugiau informacijos apie diskusiją dėl teisės kreiptis į teismą vaikams su negalia užtikrinimo rasite: MDAC, Access to Courts and Reasonable Accommodations for People with Mental Disabilities in Uganda; [PNAC, Teisė kreiptis į teismą ir tinkamą sąlygų pritaikymą Ugandoje], prieinama internete: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/access_to_courts_in_uganda.pdf ir MDAC, Justice for People with Mental Disabilities in Uganda: A Proposal for Reform of Rules of Court [PNAC, Teisingumas žmonėms su psichikos sutrikimais bei negalia Ugandoje: Pasiūlymas teismo taisyklių reformai], prieinama internete: http://www.mdac.org/sites/mdac.info/files/uganda_rules_of_court_proposal.pdf.

- dėl atvykimo į teismą; bylos svarstymas; parodymai; teismo pranešimas; teismo sprendimų, dekretų, įsakymų, apkaltinamųjų nuosprendžių, bausmių, apeliacijų ir t. t. rengimas ir paskelbimas, taikant įvairias taisykles įvairiuose teismuose.
5. Traumavimas ir pakartotinis traumavimas – vaikai, nukentėję nuo seksualinio smurto ar kitokios prievartos dėl lyties.
 6. Stigma, stereotipai ir išankstinės nuostatos – patikimumas; bendradarbiavimas; nesugebėjimas ar atsisakymas atlikti tyrimą; žeminančios kalbos, paremtos stigmatizavimu ir išankstinėmis nuostatomis, vartojimas, bauginantis konkretų asmenį, sukeliantis jam gėdos jausmą ir atimantis norą dalyvauti procese.

Sąlygų pritaikymas

Sąlygų pritaikymas skirtas užtikrinti lygybę, atitaisyti struktūrinės ir istorinės diskriminacijos žalą, paisyti visapusiško ir veiksmingo dalyvavimo, teisės į teisingą bylos nagrinėjimą, įskaitant teisę būti išklaustam, ir, be kita ko, yra susijęs su procesinio šalių lygiateisiškumo principo taikymu. Sąlygų pritaikymu stengiamasi panaikinti teisinės, procedūrinės ir kitas kliūti, trukdančias vaikams su psichikos sutrikimais ar negalia kreiptis į teismą. Apskritai teisė į tinkamą sąlygų pritaikymą tam tikra prasme įtvirtinta nacionaliniuose teisės aktuose ir (arba) konstitucinėse garantijose, pavyzdžiui: diskriminacijos draudimas ir teisė į veiksmingą teisinę gynybą. Tokio pritaikymo tikslas nėra palengvinti procesą ar teikti pirmenybę asmenims su psichikos sutrikimais ar negalia teismo proceso metu. Tai veikia skirta sudaryti šiems asmenims sąlygas visateisiškai dalyvauti teismo procese lygiomis teisėmis su kitais, netaikant jų dalyvavimui jokių suvaržymų ar apribojimų dėl jų sveikatos sutrikimo.³⁷ Greta sąlygų pritaikymo iškilus būtinybei reikia pasirūpinti tinkamomis apsaugos priemonėmis nuo smurto.

Teisės į sąlygų pritaikymą ir preinamumą garantijos

Dėl sąlygų pritaikymo ir preinamumo garantijų teismo procesas gali užtrukti. Bendrieji teismai ir specialiosios jurisdikcijos teismai iš pradžių gali būti tam nepasirengę. Todėl svarbu anksti iškelti teisinių įsipareigojimų ir žmogaus teisių klausimo svarbą.

Tinkamų procedūrinio pobūdžio ir pagal amžių pritaikytų sąlygų, preinamų vaikams su psichosocialine ar proto negalia, kuriems gali jų prirreikti ir kurie jų pageidauja, pavyzdžiai

- Parodymų teikimas saugiose ir vaikui pažįstamose patalpose ar aplinkoje, pavyzdžiui, vaikų poreikiams pritaikytuose apklausos kambariuose.
- Parodymų vaizdo įrašų naudojimas siekiant išvengti pakartotinio klausinėjimo.
- Uždaro posėdžio organizavimas.
- Apsilankymas drauge su vaiku teismo posėdžių salėje prieš prasidedant teismo procesui.
- Parodymų teikimas vaizdo ryšio būdu arba ekranų panaudojimas teisme.
- Trumpi, glausti ir paprasti klausimai, užduodami nuosekliai ir po vieną.
- Lengvai skaitomos ir lengvai suprantamos kalbos naudojimas, privalomas visoms teismo procese dalyvaujančioms šalims.
- Oficialių drabužių (teisėjo mantijos) atsisakymas teismo posėdžiuose.
- Galimybė atsigerti vandens.

³⁷ Bizchut, Izraelio žmogaus teisių centras asmenims su negalia, The right of persons with intellectual, psychosocial and communication disabilities to access to justice: Accommodations in the criminal process” [„Asmenų, turinčių intelekto, psichosocialinę ir bendravimo negalią, teisė kreiptis į teismą: Sąlygų pritaikymas baudžiamojo proceso metu“] (2015), 4 p., prieinama internete <http://bizchut.org.il/he/wp-content/uploads/2015/01/Booklet-The-right-ofpersons-with-disabilities-to-access-to-justice.pdf> (paskutinį kartą žiūrėta 2015 m. birželio 10 d.) 7 p.

- Psichologo ar socialinio darbuotojo dalyvavimas teismo procese, kad jis laiku paprašytų pertraukos ar posėdžio atidėjimo tuo atveju, kai asmuo su psichosocialine ar intelekto negalia dėl dirgiklių ima reaguoti neadekvačiai.
- Pagalbinių priemonių, augmentinių ir alternatyviųjų komunikacijos metodų taikymas, įskaitant iliustracijas, idiosinkratinę žodinę ir nežodinę komunikaciją su (jei būtina) ar be vertėjo dalyvavimo arba klausimų formulavimas ir parodymų teikimas per tarpininką, siekiant palengvinti ryšį tarp asmens ir teismo. Teisėjai ir kiti teisingumo sistemoje dirbantys specialistai turėtų pripažinti tokias nežodinės komunikacijos formas kaip žaidimas, kūno kalba, veido išraiška, piešimas ir spalvinimas ir skirti joms pakankamai dėmesio.³⁸
- Sudėtingų procedūrinių taisyklių, tokių kaip griežtas skundų, teismo pranešimo arba apeliacijų formulavimas, rengimas ar pateikimas, atsisakymas ar lankstus jų interpretavimas.
- Taisyklių, numatančių terminus, atsisakymas ar saugus jų interpretavimas – procedūriniai pažeidimai neturėtų tapti kliūtimi vaikams su psichikos sutrikimais siekti teisingumo.
- Procedūrinių taisyklių, numatančių parodymų pateikimą ir jų tvarką, atsisakymas ar lankstus taikymas, skelbiant trumpas pertraukėles parodymų teikimo metu ir (arba) ilgesnes pertraukas arba perkeliant posėdžių datas dėl sveikatos būklės.
- Leidimas teikiant parodymus liudytojo vietoje teisme vaikams turėti asmeninių daiktų.
- Galimybė pasinaudoti paslaugomis padedančio asmens, kuris teiktų individualią pagalbą skaitant, suprantant ar pildant dokumentus, perprantant teismo procedūras ir dalyvaujant jose, taip pat teiktų emocinę paramą viso teismo proceso metu.
- Paprasto, lengvo ar lengvai pasiekiamo mechanizmo sukūrimas, kad vaikas su negalia galėtų prašyti paramos iš teismo dėl tinkamų, procedūrinio pobūdžio ir pagal amžių tinkamų sąlygų pritaikymo, pavyzdžiui, galimybė pasinaudoti ryšių pareigūno, kuris paaiškintų, kaip pateikti ieškinį, paslaugomis.
- Įpareigojimas teismams tiksliai išsiaiškinti, ar vaikui su negalia reikia pritaikyti sąlygas.
- Lanksčios sąlygų pritaikymo procedūros vaikams, kuriems kyla sunkumų skaičiuojant, nustatant kiekį, nusakant laiką, pateikiant apibūdinimus arba turintiems ribotus kalbinius įgūdžius.

Iš esmės šis sąrašas negali būti baigtinis, nes sąlygas tenka pritaikyti kiekvienam konkrečiam vaikui. Sprendimas dėl sąlygų pritaikymo kiekvienu atveju turi būti priimamas individualiai, atsižvelgiant į ypatingus vaiko poreikius ir savybes. Bet vis dėlto teismo procedūros ir procesai privalo būti pakankamai lankstūs, kad būtų patenkinti visų vaikų su negalia poreikiai ir užtikrintas visapusiškas ir veiksmingas jų dalyvavimas ir teisė kreiptis į teismą. Sąlygų pritaikymas būtinas nepriklausomai nuo to, ar vaikai dalyvauja teismo procese kaip nusikaltimų aukos, ar kaip liudytojai, ar kaip atsakovai. Tai būtina padaryti dar teismo proceso pradžioje, tačiau iškilus būtinybei sąlygas galima pritaikyti ar keisti viso teismo proceso metu.

Darbas su kitais specialistais siekiant pašalinti kliūtis ir tinkamai pritaikyti sąlygas

Siekiant atstovauti vaikams su psichikos sutrikimais ir jų vardu reikalauti tinkamai pritaikyti sąlygas, būtina užsitikrinti kitų specialistų, tokių kaip socialiniai darbuotojai, medikai, teismo pareigūnai, policijos pareigūnai, prokurorai ir t. t., paramą. Vadovaujantis svarbiausiais vaiko interesais, toks bendradarbiavimas turi remtis veiksmingais komunikacijos ir informacijos mainais, pagarba, bendru planavimu ir koordinavimu. Vis dėlto svarbu pabrėžti, kad nagrinėdami tokius opius klausimus, ypač vaiko teisių srityje, su vaikais dirbantys specialistai turi elgtis atsargiai, laikydamiesi vaiko duomenų apsaugos reikalavimų. Naujame ES Bendrajame duomenų apsaugos

³⁸ UN CRC Committee, General Comment No. 12: The right of the child to be heard [JT VTK komiteto Bendroji pastaba Nr. 12: Vaiko teisė būti išklausytam], UN Doc CRC/C/GC/12. Prieinama internete: <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>.

reglamente³⁹ vaikų duomenų apsaugai skiriamas išskirtinis dėmesys, atsižvelgiant į ypatingą jų pažeidžiamumą. Be to, Reglamente keliamas reikalavimas bendraujant su vaikais vartoti lengvai suprantamą kalbą.

H. Teisinės gynybos priemonės

Teisinės gynybos priemonės

Teisinės gynybos priemonės yra teisių gynimo būdas, į kurį asmuo turi teisę, nustatius, kad buvo pažeistos jo materialiosios teisės. Šios priemonės užkerta kelią tolesniems pažeidimams, atitaiso ir kompensuoja įvykusį teisės pažeidimą. Jas paprastai nustato teismai arba pusiau teisminės institucijos, tačiau dėl jų taip pat galima pasiekti susitarimą arba jas skirti automatiškai taikant įstatymą. Šiomis priemonėmis siekiama užtikrinti tinkamą atsaką į nukentėjusiojo patirtą žalą. Vaikų su psichikos sutrikimais, nukentėjusių dėl teisės pažeidimų, atveju taikomos šios teisinės gynybos priemonės:

- vaiko paėmimas iš nesaugios vietos;
- apsaugos nuo smurto užtikrinimas;
- teismo arba atitinkamo komiteto pranešimas, kad vaiko teisės buvo pažeistos;
- įtariamo kaltinamojo patraukimas baudžiamojon atsakomybėn;
- palankių sąlygų sudarymas vaiko paėmimui iš institucinės globos;
- galimybės gauti švietimo paslaugas sudarymas;
- bendruomeninių arba sveikatos paslaugų suteikimas vaikui;
- kompensacijos vaikui užtikrinimas (paprastai ji skiriama kaip patikėtoji nuosavybė).

Daugelio pažeidimų atveju gali būti taikoma daugiau nei viena teisinės gynybos priemonė. Kai kurios iš šių priemonių priklauso tradicinei „griežtajai teisei“ ir suteikia asmeniui vykdytiną teismo sprendimą arba galutinę išvadą. Daugelis nacionalinių teisinės gynybos priemonių, pavyzdžiui: civilinis ieškinytis arba baudžiamasis skundas, patenka būtent į šią kategoriją. Tarptautiniu lygiu šios teisinės gynybos priemonės yra daugiau išimtis nei taisyklė; minėtu atveju reikia stipresnių tarptautinių įsipareigojimų iš EŽTT ir Europos Sąjungos Teisingumo teismo pusės.

Kitos priemonės priklauso „negrįžtajai teisei“ ir kartais vadinamos pusiau teisminėmis priemonėmis. Šiuo atveju nebūtinai bus priimtas vykdytinas teismo sprendimas, tačiau asmens padėtis gali akivaizdžiai pagerėti. Šalies lygiu „negrįžtajai teisei“ priskiriamos teisinės gynybos priemonės yra skundai lygių galimybių tarnyboms arba įvairiems komitetams ir komisijoms. O tarptautiniu lygiu – specialiosios procedūros arba individualūs skundai JT sutarčių organams.

Teisinės gynybos priemonių pasirinkimas, vartojant specifinius teisės terminus, vadinamas teismo vietos pasirinkimu.

Nacionalinės teisinės gynybos priemonės

Įvertinęs, kokia teisinės gynybos priemonė būtų tinkamiausia konkrečių pažeidimų atveju, advokatas turi nuspręsti, kokį teisinį kelią pasirinkti, nes ne kiekvienas kelias gali užtikrinti tinkamas teisinės gynybos priemones. Nacionaliniai teisiniai keliai gali užtikrinti konkretesnes, daugiau tiesiogines priemones, o tarptautinės teisinės galimybės apima tik pareiškimą dėl

³⁹ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo, kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas). Prieinama internete: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/reform/files/regulation_oj_en.pdf.

neteisėtumo ir spaudimą vyriausybėms, kurios nėra linkusios bendradarbiauti. Advokatui reikės nuspręsti, kuris kelias tinkamiausias, tuo pačiu suvokiant, kad kai kuriais atvejais įmanoma ir rekomenduojama bandyti lygiagrečius kelius (pavyzdžiui, pateikiant daugiau nei vieną skundą).

Šalies viduje esama įvairių teisinių kelių. Norint nuspręsti, kuris jų užtikrins veiksmingiausią teisinės gynybos priemonę, būtina greta kitų apsvarstyti šiuos veiksnius:

- tyrimo sritį (švietimas, sveikatos priežiūra, socialinė globa ar teisė kreiptis į teismą);
- ginčijamo sprendimo pobūdį ir ar jis susijęs su konkrečia teise paduoti apeliaciją;
- asmens lūkesčius siekiant žalos atlyginimo teisinės gynybos priemonėmis;
- klausimo skubumą ir opumą;
- finansinius išteklius, kuriuos galima skirti.⁴⁰

Dėl galimų laiko apribojimų pirmiausia nustatykite ginčijamą sprendimą arba įtariamo neveikimo atvejį ir atitinkamas jų datas, kad galėtumėte nuspręsti, ar vis dar galima pateikti ieškinį. Paskui apsvarstykite, kiek laiko gali užtrukti ieškinio nagrinėjimas ir ar jo pagrindu galima tikėtis tinkamos teisinės gynybos priemonės (tai yra, jei reikalas skubus, kai kurie teisinės gynybos būdai gali užtikrinti laikinąsias apsaugos priemones). Galimi nacionaliniai sprendimo būdai greičiausiai apims:

- administracinius skundus ar perdavimo mechanizmus;
- nacionalines žmogaus teisių institucijas; lygybės užtikrinimo institucijas; ombudsmeno institucijas;
- teismines procedūras: vietos teismą, apeliacinį teismą, konstitucinį teismą (jei jis egzistuoja), aukščiausiąjį teismą.

Reikėtų pagalvoti ir apie neteisminius ginčų sprendimo būdus.

Jei ketinama pasinaudoti tarptautiniais teisių gynimo būdais, reikia skirti ypatingą dėmesį visų tarptautinių mechanizmų keliamiems reikalavimams dėl priimtumo kriterijų, ypač kriterijams, apibrėžiantiems visų nacionalinių teisinių gynybos priemonių panaudojimą ir skundo pateikimo terminą, jei jis yra nustatytas.⁴¹

Tarptautinė apsauga

Jei nacionalinės teisinės gynybos priemonės neduoda lauktų rezultatų, gali būti prieinami regioniniai ir tarptautiniai teisinės gynybos būdai. Šie mechanizmai gali suteikti galimybę ginčyti valdžios institucijų ir pareigūnų sprendimus arba įtariamus neveikimo atvejus, taip pat valstybės praktiką, teisės aktus ir politiką. Daugelyje tarptautinių mechanizmų keliamas reikalavimas, kad ieškovas visų pirma panaudotų visas nacionalines teisinės gynybos priemones.

⁴⁰ Žr. Luke Clements, *Disabled Children: Legal Handbook* [Vaikai su negalia: teisinis vadovas] (2016) §11.2. Prieinama internete: <http://www.lukeclements.co.uk/new-edition-disabled-children-legal-handbook/>.

⁴¹ European Convention of Human Rights limits the submission of the application to the six months' time limit after the final domestic decision. Should a remedy not be used, the complaint will be rejected for non-exhaustion of domestic remedies. Should a remedy deemed non-effective or ineffective be pursued, the time limit might be lost, while waiting for the outcome of such a remedy. Hence, it is critical to be well informed about remedies and the Court's standard in that regard. [Europos žmogaus teisių konvencija riboja paraiškų pateikimo laikotarpį iki pusės metų po paskutinio nacionalinio sprendimo priėmimo. Jei tokia teisine gynybos priemone nebuvo pasinaudota, paraiška bus atmesta nurodant, kad nebuvo panaudotos visos nacionalinės teisinės gynybos priemonės. Jei teisinė gynybos priemonė pripažįstama neveiksminga ar mažai veiksminga, nustatyti laiko terminai gali būti prarasti, laukiant sprendimo dėl tokios teisinės gynybos priemonės. Taigi, ypač svarbu gerai susipažinti su veiksmingomis teisinės gynybos priemonėmis ir Teismo taikomais standartais šiuo atžvilgiu].

1. Regioninis lygmuo – Europos mechanizmai

Europa apibrėžia asmenų teises Europos žmogaus teisių konvencijoje (EŽTK) ir Pagrindinių teisių chartijoje. Europoje įkurtos ir regioninės žmogaus teisių institucijos, kurioms ieškovai, panaudoję visas nacionalines teisinės gynybos priemones ar negalėję reikalauti teisingumo dėl keliamų trukdžių, gali pateikti ieškinius.

Europos Žmogaus Teisių Teismas (EŽTT)

EŽTT (Europos Tarybos dalis) vykdo stebėseną, kaip valstybės laikosi prisiimtų įsipareigojimų EŽTT ir jo papildomiems protokolams. EŽTT priima sprendimus prieš Europos Tarybos valstybes nares dėl galimų Konvencijos pažeidimų, asmenims arba kitai valstybei narei pateikus skundą. Europos Tarybos Ministrų komitetas atsakingas už EŽTT sprendimų vykdymo priežiūrą. Europos Tarybos žmogaus teisių komisaras gali raštu pateikti pastabas ir dalyvauti posėdžiuose trečiosios šalies teise vieno iš pareiškėjo vardu, tačiau negali pats teikti paraiškų.

Norint pateikti paraišką EŽTT iš pradžių reikia užpildyti paraiškos formą (prieinama internete <http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=applicants>). Paskui paraiška pereina administracinį filtrą, nustatant jos priimtinumą. Paraišką turi pateikti asmuo, nevyriausybinė organizacija arba asmenų grupė, teigdami, kad nukentėjo dėl vienos iš Konvencijos šalies vykdomų žmogaus teisių pažeidimų (gali būti ir artimai su nukentėjusiuoju susijęs asmuo). Paprastai skundai teikiami panaudojus visas nacionalines teisinės gynybos priemones, ne vėliau kaip praėjus pusei metų po paskutinio nacionalinio sprendimo.⁴² Jei reikia skubių atsakomųjų priemonių, galima kreiptis dėl laikinųjų priemonių pagal EŽTT taisyklių 39 taisyklę.⁴³

Europos Sąjungos Teisingumo Teismas (ESTT)

ESTT aiškina ES Pagrindinių teisių chartiją (kuri, 2009 m. įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, įgijo vienodą teisinį statusą su visomis ES teisyno sutartimis). Tais atvejais, kai byla susijusi su ES teise, įstatymai turi būti aiškinami vadovaujantis Chartijoje įtvirtintomis teisėmis. Chartijos 24 straipsnis svarbus vaikams, jame skelbiama, kad:

„1. Vaikai turi teisę į jų gerovei užtikrinti būtiną apsaugą ir globą. Jie gali laisvai reikšti savo nuomonę. Sprendžiant su vaikais susijusius klausimus, į jų nuomonę atsižvelgiama pagal jų amžių ir brandą.

2. Visuose valstybės ar privačių institucijų veiksmuose, susijusiuose su vaikais, pirmiausia turi būti vadovujamasi vaiko interesais.

3. Kiekvienas vaikas turi teisę reguliariai palaikyti asmeninius santykius ir tiesiogiai bendrauti su abiem savo tėvais, jei tai neprieštarauja vaiko interesams.“

Kreiptis į ESTT arba iškelti bylą galima dviem atvejais:

- i. **Nacionalinio teismo prašymu** – nacionalinis teismas gali pateikti EŽTT prašymą priimti prejudicinį sprendimą dėl ES teisės sampratos, jei atsakymų reikia išspręsti ginčui pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo (SESV) 267 straipsnį. Taigi, jei į nacionaliniam teismui pateikiamą skundą yra įtraukiamas su Chartija susijęs

⁴² EŽTT yra paskelbęs detalų Priimtumo kriterijų vadovą, kuris prieinamas daugeliu kalbų. Žr. Europos žmogaus teisių teismas, Praktinis priimtumo kriterijų vadovas (angl. *Practical Guide on the Admissibility Criteria*). Prieinama internete: http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis/admi_guide.

⁴³ Žr. Europos Žmogaus Teisių Teismas, Teismo taisyklės. Prieinama internete: http://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf.

ieškinys, tai gali paskatinti skundo perdavimą EŽTT ir sukelti papildomą spaudimą nacionalinei vyriausybei, žinančiai, kad jos teisės aktai gali būti peržiūrimi.

- ii. **Pažeidimo nagrinėjimo procedūra** – Europos Komisija gali kreiptis į EŽTT, iškeldami bylą valstybei narei už ES teisės nuostatos pažeidimą vadovaujantis SVEV 258 straipsniu. Vis dėlto Europos Komisija gali pateikti tokį ieškinį tik žinodama apie pažeidimą (pavyzdžiui, gavusi pradinį raštą, kuriame nurodytas minėtas pažeidimas ir pateikiami patvirtinantys įrodymai).

Europos socialinių teisių komitetas (ESTK)

Europos socialinių teisių komitetas vykdo stebėseną, kaip valstybės laikosi Europos socialinės chartijos. Europos socialinė chartija (ESCh) apibrėžia socialines ir ekonomines teises, kurias turi užtikrinti valstybė (pavyzdžiui: užimtumo, būsto, sveikatos priežiūros, švietimo ir gerovės srityse) ir papildo EŽTT, kuris visų pirma nagrinėja pilietines ir politines teises. Europos socialinę chartiją pasirašė visos 47 valstybės Europos Tarybos narės. ESTK svarsto kolektyvinius skundus, kuriuos pateikia valstybės narės arba tarptautinės NVO, tokios kaip Psichikos negalios atstovavimo centras (MDAC, Vengrija).

Prieš pasirinkdami šį kelią, turėtumėte išskirti sau šiuos klausimus:

- Ar jūsų šalis įsipareigojo taikyti kolektyvinių skundų mechanizmą?
- Kokią ESCh versiją ji ratifikavo?
- Kuriuos straipsnius ji ratifikavo?

Verta atkreipti dėmesį, kad norint pateikti skundą ESTK nekeliami specialūs reikalavimai panaudoti visas nacionalines teisinės gynybos priemones ar laikytis skundo pateikimo terminų. Vis dėlto išskyrus Suomiją, kuri nusprendė, kad skundus gali teikti nacionalinės NVO, tik nedaugeliui prie Europos Tarybos akredituotų tarptautinių NVO suteikta teisė pateikti skundą.⁴⁴

2. Tarptautinės galimybės

Prie visų JT žmogaus teisių sutarčių yra įsteigti „sutarčių priežiūros komitetai“. Į šių komitetų sudėtį įeina nepriklausomi ekspertai, kurie užtikrina sutarties vykdymą ir prižiūri, kaip ją įgyvendina valstybės Sutarties šalys. Sutarčių priežiūros komitetai gali atlikti ir kvaziteisminę funkciją – nagrinėti individualius skundus ir atitaisyti padarytą skriaudą. Jie gali peržiūrėti skundžiamą valstybės Sutarties šalies sprendimą, pasinaudodami trimis galimais mechanizmais⁴⁵:

- i. individualiais skundais;
- ii. tarpvalstybiniais skundais;
- iii. tyrimais.

Šiame kontekste svarbiausi individualūs skundai.

Individualūs skundai

Asmuo arba grupė, teigiantys, kad buvo pažeista sutarties teisė, gali patys arba per atstovą imtis veiksmų. Sutarčių priežiūros komitetai priima tik tuos skundus, kurie pateikiami prieš nacionalines

⁴⁴ PNAC – viena iš tokių organizacijų; ji Komitetui jau yra pateikusi kelis skundus.

⁴⁵ „Galimais“, nes jie priklauso nuo to, kas numatyta pagal konkrečią sutartį ir bet kuriuos prie jos pridedamus protokolus, ir ar konkreči šalis yra ratifikavusi arba prisijungusi prie šios sutarties ir (arba) protokolų.

vyriausybes ir yra susiję su tarptautinių sutarčių pažeidimais. Labai svarbu pažymėti, kad negalima imtis veiksmų prieš šalį, jei ji neratifikavo skundų nagrinėjimo tvarkos nustatymo protokolo⁴⁶.

Kiekvienas sutarčių priežiūros komitetas turi savą skundų nagrinėjimo tvarką – ne visiems jiems suteikti tokie patys įgaliojimai priimti, svarstyti ar atsakyti į skundus, todėl būtina susipažinti su konkrečia kiekvieno sutarčių priežiūros komiteto nustatyta tvarka. Bet kuris iš jų gali svarstyti vaikų pateiktus skundus. Skundo pateikimo ir svarstymo tvarka apima šiuos etapus:

- Visų pirma, peržiūrai teikiamos bylos aprašymą, detaliai apibūdinant galimą pažeidimą, nurodant nukentėjusį(ius) ir ieškinį teikiantį asmenį (galima pasinaudoti pavyzdine skundo forma⁴⁷).
- Skundo pateikimą Jungtinių Tautų vyriausiojo žmogaus teisių komisaro peticijų skyriui⁴⁸.
- Skundo peržiūrėjimą Peticijų skyriuje, siekiant įsitikinti, kad jis išsamiai užpildytas; skyrius gali susisiekti su skundą pateikusiu asmeniu prašydamas papildomos informacijos. Kai šis procesas bus baigtas, Peticijų skyrius persiųs skundą atitinkamam sutarčių priežiūros komitetui, kuris nuspręs, ar skundas atitinka priimtino kriterijus.
- Sprendimo, ar byla turėtų būti registruota ir persiųsta konkrečiai valstybei Sutarties šaliai, priėmimą. Jei sprendimas teigiamas, sutarčių priežiūros komitetas persiunčia skundą valstybei Sutarties šaliai su patvirtinamaisiais dokumentais. Paskui valstybei Sutarties šaliai suteikiamas pusės metų laikotarpis pateikti atsakymą.
- Skundo svarstymą po jo pateikimo, atsakymo į jį ir visų patvirtinamųjų dokumentų gavimo.
- Visų su byla susijusių šalių supažindinimą su sprendimu, kuris yra galutinis. Sprendimai dėl bylos esmės negali būti keičiami ar skundžiami.

Nors visi sutarčių priežiūros komitetai nustato konkrečias procedūras, paprastai skundą reikia pateikti kuo greičiau, vos tik panaudojus visas vidaus teisinės gynybos priemones. Skubiais ar ypatingais atvejais galima teikti prašymą laikinosioms apsaugos priemonėms gauti. Nors sutarčių priežiūros komitetų priimami sprendimai pakankamai reikšmingi, jie nėra teisiškai privalomi.

Verta pažymėti, kad sutarčių priežiūros komitetai paprastai taiko žemesnius priimtino standartus nei EŽTT. Nors EŽTT, kaip ir JT sutarčių priežiūros komitetai, vadovaujasi nekonkuravimo sąlyga (tai reiškia, kad skundas tuo pačiu metu gali būti pateiktas tik vienam mechanizmui), susiklosčius tam tikroms sąlygoms tas pats skundas gali būti sėkmingai pateiktas kitam mechanizmui po to, kad jo nepatenkino tas, į kurį kreiptasi anksčiau.

a. JT Neįgaliųjų teisių komitetas

Vadovaujantis NTK papildomu protokolu, JT NTK gali svarstyti individualius pranešimus dėl galimų Konvencijos šalių įvykdytų Konvencijos pažeidimų. Pagrindinis klausimas, į kurį reikėtų atsakyti – ar šalis ratifikavo Papildomą protokolą. Šiuo atveju nėra nustatyti terminai skundų pateikimui, tačiau geriausia juos pateikti kuo greičiau, vos pasinaudojus visomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis.

⁴⁶ Pa(si)tikrinti, kurias sutartis jūsų šalis ratifikavo, galima šiais adresais: <http://indicators.ohchr.org/> ir <http://tbinet.ohchr.org/layouts/TreatyBodyExternal/Treaty.aspx>. Norėdami sužinoti, ar sutartis visapusiškai taikoma, susipažinkite su informacija dėl bet kokių pareiškimų ar išlygų šiuo adresu: <https://treaties.un.org/Pages/Treaties.aspx?id=4&subid=A&lang=en>.

⁴⁷ Pavyzdinė skundo forma prieinama internete:

http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/ComplaintFormOPICCCR_CAT_CERD.doc (accessed 11 September 2016).

⁴⁸ Išsamesnė informacija prieinama internete:

<http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/IndividualCommunications.aspx#proceduregenerale>.

b. JT Vaiko teisių komitetas

Individualių skundų procedūra pagal VTK nustatyta Konvencijos 3-iame papildomame protokole. Tai reiškia, kad ir vėl būtina atsakyti į esminį klausimą – ar šalis ratifikavo šį protokolą. Šiuo atveju skundą reikėtų pateikti per vienerius metus nuo pasinaudojimo visomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis (nebent ieškovas gali įrodyti, kodėl tai buvo neįmanoma). Pagal šią konvenciją išskeltiems skundams taikomos specialios vaiko interesus atitinkančios procedūros.

c. Kiti komitetai ir būdai

- Komitetas prieš kankinimą (CAT komitetas) vykdo stebėseną, kaip įgyvendinama Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ir baudimą. Komitetas gali svarstyti individualius pranešimus apie JT konvencijos šalis, pateikusias deklaraciją pagal Konvencijos 22 straipsnį.
- Komitetas dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (CEDAW komitetas).
- Rasinės diskriminacijos panaikinimo komitetas (CERD komitetas).
- Žmogaus teisių komitetas – atsakingas už Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (ICCPR) pažeidimų nagrinėjimą.
- Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komitetas (CESCR komitetas) – atsakingas už Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (ICESCR) pažeidimų nagrinėjimą.

Tyrimo procedūra: sistemingų pažeidimų nagrinėjimas

Šiuo atveju nagrinėjami ne atskiri pažeidimai, o dažni JT konvencijos šalių vykdomi pažeidimai. Nors tokio pobūdžio tyrimai nebūtinai užtikrins konkrečiam vaikui greitą teisinės gynybos priemonę, dėl jų vyriausybė pajus spaudimą, jei vidaus teisinės gynybos priemonės neduos rezultatų.

Tyrimas gali būti vykdomas tik tų JT konvencijos šalių, kurios yra pripažinusios sutarties organo kompetenciją atlikti tokį nagrinėjimą, atžvilgiu. Tai reiškia, kad JT konvencijos šalys gali neleisti vykdyti tyrimo ir pasirinkti taikyti šią išimtį (angl. *opt-out*) pasirašant, ratifikuojant ir prisijungiant prie Papildomo protokolo, tuo pareiškiant, kad jos nepripažįsta Komiteto kompetencijos atlikti tyrimus. Konkrečiai kalbant, pavyzdžiui, Papildomo protokolo Nr. 3 prie VTK 13(7) straipsnis nustato tyrimų procedūrą. Panašiai tyrimo procedūra ir pasirinkimas taikyti išimtį nustatomi ir NTK Papildomo protokolo 8 straipsnyje.

Tyrimas gali būti pradėtas, jei Komitetas gauna patikimą informaciją, kad JT Konvencijos šalis sistemingai pažeidinėja Konvencijos, kurios stebėseną jis vykdo, teises. Ši procedūra yra konfidenciali, todėl visų teismo nagrinėjimo etapų metu siekiama bendradarbiauti su JT Konvencijos šalimi. Be to, ši tyrimų procedūra nereikalauja tiesiogiai nustatyti aukų tapatybės, todėl užtikrinamas didesnis anonimiškumas.

Specialiosios procedūros

Specialiąsias procedūras JT Žmogaus teisių taryba pasitelkia vykdydama stebėseną, atlikdama tyrimą ir užtikrindama žmogaus teisių vykdymą konkrečioje teminėje srityje ar atitinkamoje šalyje. Už tai atsakingi atskiri asmenys (specialieji pranešėjai) arba ekspertų grupės (darbo grupės), turintys įgaliojimus reaguoti į individualius skundus dėl žmogaus teisių pažeidimų. Tai reiškia, kad yra galimybė pateikti informaciją specialiajam pranešėjui, laukiant jo tolesnių veiksmų. Vaikams

turintiems psichosocialinę ar proto negalią svarbios teminės sritys apima negalią, sveikatą, švietimą ir smurtą prieš moteris⁴⁹.

Šio proceso metu turi būti nurodyta asmeninė informacija apie tariamai nukentėjusį asmenį, tariamus kaltininkus ir skundžiamo įvykio faktines aplinkybes, įskaitant datą ir vietą. Paskui specialusis pranešėjas gali susisiekti su atitinkamos šalies vyriausybe pasiūsdamas laišką, reikalaujamas neatidėliotinių veiksnių arba paskesnio tyrimo. *Taikant šį mechanizmą, nekeliamas reikalavimas, kad atitinkama JT Konvencijos šalis būtų ratifikavusi ar prisijungusi prie tarptautinės žmogaus teisių sutarties ar kad būtų panaudotos visos vidaus teisinės gynybos priemonės.*

Nors specialiosios procedūros nėra teisminiai ar kvaziteisminiai mechanizmai, jos gali pasitarnauti didinant papildomą spaudimą ir būti naudojamos kartu su teisinėmis priemonėmis. Pavyzdžiui, šis procesas gali būti vykdomas kartu su vidaus byloje taikomomis priemonėmis; taip pat praversti spaudimo didinimui ir būti naudojamas kaip įrodymas sprendžiant vidaus bylas.

I. Strateginis bylinėjimasis

„Strateginis bylinėjimasis“ – metodas, naudojamas kartu su kitomis priemonėmis, kai teisme sprendžiamos kelios atidžiai atrinktos bylos, siekiant sukelti reikšmingą pokytį teisėje, politikoje arba didinant visuomenės informuotumą ir reikalaujant teisingumo klientui. Į strateginį bylinėjimąsi įtraukiami klientai, nukentėję nuo žmogaus teisių pažeidimų, kuriuos patiria ir daugelis kitų žmonių. Tokiu būdu strateginio ginčų nagrinėjimo metu dėmesys sutelkiamas į individualią bylą, siekiant sukelti socialinį pokytį. Strateginis bylinėjimasis dar vadinamas „bylinėjimusi dėl poveikio“, „viešojo intereso ginču“, „bandomuoju bylinėjimusi“.

Pavyzdžiui, uždaroje globos institucijoje esantis vaikas turintis psichosocialinę ar proto negalią, kaip ir daugelis panašioje situacijoje atsidūrusių vaikų visoje šalyje, patiria smurtą. Strateginis bylinėjimasis šiuo klausimu pagrįstas skundu dėl individualaus vaiko patiriamo smurto, šia byla siekiant daryti įtaką ar sukelti pokytį šį pažeidimą pagrindžiančioje teisėje ar politikoje (ar jas įgyvendinant), tuo siekiant platesnio poveikio.

Sprendami, ar imtis strateginio bylinėjimosi, teisininkai turi atsižvelgti į daugelį aspektų, nustatydami, *inter alia*, kokio pokyčio siekiama, ar bylinėjimasis yra tinkamiausias metodas šiam pokyčiui įgyvendinti, kaip galima pasiekti iškeltą tikslą bylinėjimosi būdu, kokia yra bylinėjimosi rizika ir nauda, taip pat kokių išteklių ir partnerysčių prireiks. Šiame kontekste svarbu atsižvelgti į kitas suinteresuotąsias šalis, susijusias su šiuo opiu klausimu, ir potencialius klientus, pavyzdžiui: universitetines klinikas, paslaugų teikėjus, tarpusavio paramos organizacijas, mokymų rengėjus) (žr. detalesnę informaciją skyriuje „Klientų įtraukimo procesas“).

Potenciali nauda, inicijuojant strateginį bylinėjimąsi:

- **Precedento nustatymas:** teismo sprendimai gali išplėsti šiuo metu įgyvendinamų įsipareigojimų ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu apimtį.
- **Teisės reformos inicijavimas:** atskirose jurisdikcijose teismams suteikiami skirtingi įgaliojimai, tačiau teismai gali turėti galimybę paskelbti, kad tam tikri teisės aktai prieštarauja konstitucijai ar yra neteisėti, panaikinti tam tikrą teisės aktą, skirti laikinąsias

⁴⁹ Detalesnės informacijos apie specialiąsias procedūras ieškokite šiuo adresu:

<http://spinternet.ohchr.org/Layouts/SpecialProceduresInternet/ViewAllCountryMandates.aspx?Type=TM>.

apsaugos priemonės, užpildančias spragą teisės aktuose, ar pareikalauti iš vyriausybės taikyti teisinės gynybos priemonės, kad būtų pašalintos tokio pažeidimo pasekmės per teisės ar politikos reformą.

- **Diskusijų lauko nustatymas:** strateginis bylinėjimasis gali nustatyti atskaitos tašką deryboms, taip pat teisinių, politinių ir socialinių pokyčių palaikymui, inicijuojant diskusijas iš žmogaus teisių perspektyvos. Ir teigiami, ir neigiami teismo proceso rezultatai gali tapti esminėmis teisių palaikymo priemonėmis, kuriomis galėsite pasinaudoti didindami spaudimą politiniams subjektams įgyvendinti reformas.
- **Esamų teisės aktų įgyvendinimo užtikrinimas:** daugelyje jurisdikcijų teisės aktai būna netinkamai įgyvendinami arba apskritai neįgyvendinami iki to laiko, kol teismuose iškeltos bylos sustiprina teisminių institucijų gebėjimus užtikrinti šių teisės aktų įgyvendinimą ir reikalauti, kad kitos valstybinės valdžios ir privačios institucijos juos gerbtų.
- **Informuotumo didinimas arba švietimas:** inicijavus strateginį bylinėjimąsi, galima atkreipti visuomenės dėmesį į konkretų klausimą. Ši priemonė gali įteisinti ir padaryti geriau matomas užribyje atsidūrusias problemas, suteikti galimybę dalytis jūsų skleidžiama informacija su žiniasklaida, plačiąja visuomene, politikais ir teismo institucijomis. Atkreipdami dėmesį į konkretų klausimą, galite paskatinti žmones susitelkti.
- **Galių suteikimas nukentėjusiesiems:** strateginis bylinėjimasis gali suteikti nukentėjusiesiems asmenims daugiau galių ir galimybių valdyti savo likimą. Ši priemonė sustiprina jų balsą ir suteikia jiems daugiau pasitikėjimo, tuo pačiu užtikrindama individualias teisinės gynybos priemones. Teigiamas teismo sprendimas gali sudaryti reikiamas sąlygas kitiems nukentėjusiesiems apginti savo teises.
- **Neteisningumo ir žmogaus teisių pažeidimų registravimas:** šiuo atveju dokumentais įtvirtinama patirta neteisybė. Strateginis bylinėjimasis išryškina teisinės praktikos ir taikomos procedūros spragas ir šališkumą, dėl kurių nukentėjusiesiems kyla problemų kreipiantis į teismą.

Galimos grėsmės inicijuojant strateginį bylinėjimąsi:

- **Ilgas ir brangus teisinis procesas:** strateginis bylinėjimasis gali ilgai užtrukti, kartais jo metu kyla rizika, kad jums bus priteista apmokėti bylinėjimosi išlaidas. Jei advokatas laimi bylą, jo darbas tuo nesibaigia. Siekiant užtikrinti strateginius rezultatus, teismo sprendimą privalu vykdyti. Tam gali prireikti advokato bendradarbiavimo su atitinkamomis teisėsaugos institucijomis, pavyzdžiui, Europos tarybos Ministrų komitetu. Tuo atveju, kai priimamas klientui palankus sprendimas, tačiau jis prieštarauja visuomenės nuomonei ar vyriausybės politikai, konkretus bylinėjimasis gali neturėti planuoto poveikio, todėl gali tekti pasinaudoti ne bylinėjimusi, bet kitais teisių gynimo būdais.
- **Blogo precedento nustatymas:** pralaimėjus bylą teismo sprendimas gali sustiprinti žalingos teisenos ar praktikos taikymą.
- **Žalos rizika:** kadangi vaikai ypač pažeidžiami, teisininkai ar advokatai privalo atsižvelgti į bet kokią neigiamą poveikį, kurį bylinėjimosi procesas gali padaryti jų klientams. Dėl bylinėjimosi pobūdžio vaikams gali tekti sunki našta, susijusi su pakartotinio traumavimo grėsme teismo proceso metu, priešiškomis šeimos, draugų ir valdžios institucijų reakcijomis, taip pat netikrumu, kad bus pasirinkta veiksminga individuali teisinės gynybos priemonė ir t. t.

PNAC suskirstė strateginio bylinėjimosi eigą į 10 etapų, kuriais galėtų vadovautis advokatai ir NVO:

1. Nustatykite bendrą tikslą ir parenkite strategiją numatomam pokyčiui pasiekti.
2. Suburkite bylinėjimosi komandą.
3. Nustatykite bylos atrankos kriterijus.

4. Suplanuokite ir įgyvendinkite klientų paieškos procesą.
5. Parenkite bylos planą.
6. Atlikite rizikos vertinimą.
7. Sudarykite kliento palaikymo planą.
8. Surinkite įrodymus.
9. Imkitės bylinėjimosi.
10. Įgyvendinkite teismo sprendimą, įskaitant teisių gynimo propagavimą ir tolesnį bylinėjimąsi.

Toliau aptarsime kiekvieną etapą plačiau:

1. Nustatykite bendrą tikslą ir parenkite strategiją numatomam pokyčiui pasiekti

Bylinėjimasis įgis strateginį pobūdį ir taps potencialiu postūmiu pokyčiams tik tuo atveju, jei iš karto bus iškeltas aiškus tikslas. Siekdami apibrėžti tikslą, advokatai turi dirbti kartu su kitomis suinteresuotomis šalimis, kad aiškiai nurodytų: (1) kokią problemą ketinama spręsti bylinėjimosi metu, (2) kokios yra pagrindinės šios problemos priežastys ir (3) kokių pokyčių reikia, kad būtų galima šias priežastis pašalinti. Pavyzdžiui:

- 1) **Problema:** vaikų su negalia apgyvendinimas specialiosiose ugdymo įstaigose.
- 2) **Problemų priežastis:** diskriminavimas, nesuteikiant galimybės naudotis bendruomenės teikiamomis paslaugomis.
- 3) **Būtinasis pokytis:** politikos pokytis, pašalinant diskriminacinio pobūdžio kliūtis (pavyzdžiui, keliant pripažinimo reikalavimus) ir suteikiant prioritetą vaikams su negalia prieinamų paslaugų plėtrai.

Norėdami detaliau paaiškinti šį procesą, advokatai turėtų sudaryti visų šioje srityje veikiančių **suinteresuotųjų šalių sąrašą**. Jie neturėtų apsiriboti vien tik vaiko ir negalios teisių rėmėjais, bet potencialiai apimti svarbius paslaugų teikėjus, tėvus ar globėjus, politikos formuotojus, teisėjus, teisininkus, advokatus ir šių teisių gynėjus iš susijusių sričių arba ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių organizacijas ir t. t. Nustatę bendrą interesą turinčias suinteresuotąsias šalis, teisininkai ir advokatai turėtų glaudžiai su jomis bendradarbiauti, siekdami išsiaiškinti konkrečius opiausius pažeidimus ir ignoruojamas teises (problema), nagrinėti praktiką, politiką ir įstatymus, kurie sudaro sąlygas šiems pažeidimams tarpti (pagrindinė priežastis), nuodugniai apsvarstyti, kokių pokyčių reikia norint pašalinti priežastis ir užtikrinti vaikų teisių apsaugą (būtinasis pokytis). Nagrinėjama problema turėtų būti daugelio asmenų patiriamas žmogaus teisių pažeidimas.

Tikslas, kuris įvardijamas toliau, turėtų apimti:

- progresyvios jurisprudencijos, stiprinančios vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią teisių skatinimą, sukūrimą;
- reikalavimą, kad būtų įgyvendinami šiuo metu visai neįgyvendinti arba nepakankamai įgyvendinti įstatymai;
- tarptautinių žmogaus teisių normų neatitinkančių įstatymų panaikinimą ar pakeitimą;
- užtikrinimą, kad įstatymai būtų aiškinami ir įgyvendinami pagal vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią žmogaus teisių principus;
- spaudimą dėl politinių ar socialinių pokyčių; arba
- vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią žmogaus teisių pažeidimų fiksavimą ar dokumentavimą.

Siekdami parengti strategiją pokyčiams, išnagrinėkite veiksmingiausią metodą, kuris padės įgyvendinti norimą pokytį. Tai niekada nebus vien tik bylinėjimasis – šis metodas apims ir

papildomas priemonės, tokias kaip politika ar politinis teisių gynimas, žiniasklaida ir komunikacija, galimybių didinimas ir (arba) tyrimai. Deramą dėmesį reikėtų skirti ir būtiniems ištekliams, tokiems kaip žmogiškieji ištekliai, laikas, teisiniai ir pasirinktos srities tyrimai, esminės specializuotos dalyko žinios (kompetencijos), komunikacijos žinios, teisių gynimui skirta medžiaga, finansavimas, kelionėms skirtas laikas ir sąnaudos, taip pat vertimas žodžiu ar raštu. Turėtų būti nustatyti pažangos vertinimo kriterijai. Vienas tokių kriterijų – teigiamo teismo sprendimo priėmimas, tačiau pokyčius galima įvertinti ir kitais būdais, atsižvelgiant į:

- vykstančius politikos pokyčių procesus;
- politinės ir pilietinės visuomenės diskusijas, teisių gynimą ir informuotumo didinimo kampanijas, liudijančias apie susidomėjimą konkrečia problema;
- žiniasklaidoje, įskaitant ir socialinę žiniasklaidą, pateikiamą informaciją;
- nuorodas į teismų praktiką, kurias pateikia kitų jurisdikcijų teismai;
- įtaką diplomatiniais ar kitiems tarpvyriausybiniams procesams ir tarptautinių institucijų nuorodas;
- akademinės bendruomenės teikiamas nuorodas ir kitus šaltinius.

Galiausiai reikėtų įvertinti bendrojoje strategijoje glūdinčią riziką ir parengti atitinkamus reagavimo būdus (žr. toliau).

2. Suburkite bylinėjimosi komandą

Suburkite komandą, kuri gebėtų daryti kuo didesnę poveikį, panaudodama kiekvieno savo nario gebėjimus ir žinias. Juk teisininkai pripažįsta, kad geriausių strateginių rezultatų galima pasiekti bendradarbiaujant su kitų sričių ekspertais. Idealiu atveju komandą turėtų sudaryti kai kurie arba visi iš toliau išvardytų narių: vietos teisininkas žmogaus teisių klausimais, vietos NVO, tarptautinė advokatų kontora, tarptautiniai teisės ir kitų sričių ekspertai, tarptautinė NVO (pavyzdžiui, PNAC).

- Vietinis advokatas ar teisininkas turėtų būti atsakingas už vidaus bylinėjimosi procesą, įskaitant potencialių klientų suradimą, nurodymų priėmimą, liudininkų paiešką.
- Vietos NVO turėtų supažindinti advokatą su potencialiais klientais, padėti jam bendrauti su jais ir kurti abipusį pasitikėjimą, palengvinti galimybę susisiekti su institucijomis, teikti klientui neteisinio pobūdžio paslaugas arba nukreipti klientą tokioms paslaugoms gauti.
- Tarptautinė advokatų kontora galėtų padėti atliekant tyrimą, ruošiant teisinius dokumentus ir iškeliant argumentus bylai.
- Tarptautiniai ekspertai ir nacionalinės žmogaus teisių institucijos⁵⁰ galėtų pateikti *amicus curiae* informaciją, parengti viešinimui skirtą medžiagą tarptautiniu lygiu.
- Tarptautinė NVO galėtų padėti suformuluoti strateginius klausimus, paremti teisių gynimą tarptautiniu lygiu, surasti tarptautinių ekspertų, prisidėti prie pagrįstų argumentų rengimo ir vykdyti ilgalaikio poveikio stebėseną.

3. Nustatykite bylos atrankos kriterijus

Nustatykite veiksniai, kurių pagrindu bus atrenkama konkreti byla. Pavyzdžiui, PNAC siūlo šiuos kriterijus:

Stiprybė

- Ar yra stiprių įrodymų, kurie galėtų nulemti sėkmingą bylos baigtį?

⁵⁰ Atkreipkite dėmesį, kad kai kurioms nacionalinėms žmogaus teisių institucijoms taip pat suteikti įgaliojimai tirti individualius skundus, tad kreipimasis į jas – vienas iš galimų kelių teikti skundus.

- Kokių procedūrinio (procesinio) pobūdžio kliūčių galėtų kilti bylinėjimosi metu ir kaip jas būtų galima įveikti, pavyzdžiui, dėl įstatymuose numatyto senaties termino, klausimų, susijusių su teise pateikti ieškinį, jurisdikcijos aspektų?

Potencialas

- Ar šios bylos aplinkybės atspindi platesnę problemą, kurios poveikį patiria kiti žmonės, galintys potencialiai pasinaudoti teigiama šios bylos baigtimi?
- Kodėl svarbu dabar pradėti bylinėjimąsi šiuo klausimu?
- Kodėl būtent bylinėjimasis yra tinkamas sprendimas (o ne, pavyzdžiui: teisių gynimo propagavimas ar informuotumo didinimas)?
- Ar žiniasklaidai ir plačiajai visuomenei ši byla bus lengvai suprantama?

Pridėtinė vertė

- Kokią pridėtinę vertę bylinėjimosi komandos profesionalumas suteikia potencialiems argumentams?
- Kokią paramą ši komanda gali suteikti rengiant bylinėjimosi strategiją, įskaitant tokius veiksmus kaip teisių gynimo propagavimas, žiniasklaida ir komunikacija?

Aktualumas

- Kokius tikslus ir uždavinius ši byla padeda įgyvendinti ir kaip tinkamai?

Ištekliai

- Kokios NVO ar kitos organizacijos jau užsiima teisių gynimo propagavimu, galimybių didinimu, tyrimais, informuotumo didinimu ar kita veikla šiuo klausimu jūsų šalyje? Kokią paramą jos galėtų suteikti?
- Koks galėtų būti *pro bono* advokatų ir tarptautinių advokatų firmų vaidmuo palaikant šią bylą?

Etiniai aspektai

- Ar klientei kyla grėsmė patirti neigiamų pasekmių (pavyzdžiui, jei ji gyvena globos institucijoje) ir kaip tokiu atveju šie padariniai galėtų būti sušvelninti?
- Kokia apimtimi kliento teisiniai interesai gali prieštarauti advokato ar organizacijos strateginiam interesui šioje byloje?

Į šiuos klausimus gali atsakyti:

- išsamus esamų įrodymų nagrinėjimas;
- pokalbiai su klientu, institucijos atstovais, draugais, šeima, globėju ar kitomis susijusiomis šalimis, siekiant išsiaiškinti galimus papildomus įrodymus;
- „minčių lietaus“ metodo (angl. *brainstorming*) pasitelkimas aptariant su bylinėjimosi komanda įrodymų klausimą, galinčius iškilti procesinius aspektus ir vykdymo užtikrinimo mechanizmus;
- darbas su patikimu pagalbą teikiančiu asmeniu ir (arba) vaikui ir negaliai palankių metodų naudojimas vaiko apklausos metu, siekiant gauti informaciją apie, pavyzdžiui, lūkesčius, užtikrinant informuotą sutikimą, aiškinant teismo procesus, gilinantį į pažeidimų detales ir t. t.;
- naujų idėjų svarstymas su kitomis suinteresuotosiomis šalimis, aptariant problemos dydį ir mastą, bylinėjimosi būtinumą ir tinkamumą; ir (arba)
- nustatytos formos prašymo su bylos medžiaga užpildymas.

4. Suplanuokite ir įgyvendinkite klientų paieškos procesą

Nors daugelyje jurisdikcijų NVO arba advokatui leidžiama pradėti bylinėjimosi procesą neturint konkretaus kliento, jei pažeidimas susijęs su žmogaus teisėmis, konstitucine teise ar pirmajai valstybinės svarbos sritimi, bylinėjimasis konkretaus kliento vardu būna daug veiksmingesnis tikslui pasiekti. Taigi pirmiausia būtina išskirti tikslą, o paskui surasti klientą(-us), kitaip rizikuotumėte dirbti neturėdami stiprių uždavinių, faktų ar įrodymų, o tai sukeltų pavojų bylinėjimosi rezultatui ir poveikiui.

Strateginį bylinėjimąsi inicijuojantys teisininkai privalo aktyviai ieškoti klientų, pageidaujančių, kad būtų pradėtas jų bylos nagrinėjimas ir galinčių pateikti svarius įrodymus. Svarbu, kad jų istorijos atspindėtų pažeidimus, kuriuos siekiama nagrinėti bylinėjimosi metu. Klientų paieškai tinka šie būdai:

- NVO rekomendacijos;
- tarpusavio paramos organizacijų rekomendacijos;
- paslaugų teikėjų – mokyklų, globos institucijų, socialinių darbuotojų, psichiatrų ar psichologų – rekomendacijos;
- teisinę arba kitokio pobūdžio pagalbą teikiančių organizacijų, įskaitant teisininkų draugijas, advokatų kontorą, pagalbos arba universitetines teisės klinikas, rekomendacijos;
- apsilankymai tose vietose, kuriose gyvena arba daug laiko praleidžia potencialūs klientai, pavyzdžiui, vykdant vaikų globos institucijų stebėseną;
- sąsajos su atliktų tyrimų duomenimis, galimybių didinimo arba kitokio pobūdžio projektais, tokiais kaip specialiosios linijos remiantys projektai;
- mokymo programos arba „apskritojo stalo“ diskusijos potencialių klientų arba jų šeimų grupėms; arba
- susitikimai arba konferencijos su šiuo klausimu besidominčiais advokatais.

Suradus potencialų klientą, turėtų būti taikomi bylų atrankos kriterijai ir priimamas sprendimas, ar konkrečios bylos pagrindu galima pradėti strateginį bylinėjimąsi.

Bylinėjimasis dėl kiekvieno vaiko teisių turėtų būti pagrįstas geriausiais vaiko interesais, o tai savo ruožtu reiškia, kad būtina kruopščiai organizuoti pokalbius su vaiku ir jį slaugančiais asmenimis, globėju, šeimos nariais ir t. t., siekiant suprasti vaiko aplinkybes ir bet kokią vaikui kylančią riziką dėl dalyvavimo bylinėjimosi procese, atsižvelgiant į potencialius riziką mažinančius veiksmus. Svarbu išsiaiškinti vaiko norus ir pageidavimus, gerbiant jo teisę dalyvauti bet kokių jį liečiančių sprendimų priėmimo procese ir tobulinti gebėjimus (VTK 12 straipsnis).

Teisininkai ar advokatai visada privalo vadovautis savo profesiniais ir nacionaliniais etikos kodeksais. Vaikui (ir jo šeimai) reikia suteikti informaciją, kad jų byla bus nagrinėjama siekiant įgyvendinti strateginį tikslą, taip pat individualius vaiko tikslus, ir gauti aiškų sutikimą šioms veiksmams atlikti.

5. Parenkite bylos planą

Rengdami bylos planą atsižvelkite bent į šiuos aspektus:

- forumo pasirinkimą – teisininkai ar advokatai turėtų pasirinkti geriausią forumą, užtikrindami teisinės gynybos priemones ir garantuodami vėliau prieinamas tarptautines teisių gynimo galimybes;
- reikalavimus panaudoti visas nacionalines teisinės gynybos priemones;

- visas galimas teisinės gynybos priemonės;
- reikiamus įrodymus, jų rinkimo būdus ir seką;
- vertingą papildomą patirtį, jei jos prireikia (pavyzdžiui, dėl tarptautinės teisės nuostatų arba konkrečios srities eksperto nuomonės švietimo, vaiko teisių, būsto arba kankinimo klausimu);
- kokius liudininkus reikės įtraukti;
- kokių žmogiškųjų ir finansinių išteklių prireiks ir ar pavyks juos užtikrinti;
- ar gali prireikti tolesnio bylinėjimosi stengiantis įgyvendinti galutinį teismo sprendimą ir (arba) pasiekti bendrąjį tikslą, pavyzdžiui, ar civilinis bylinėjimasis gali būti inicijuotas tik užbaigus baudžiamąjį teismo procesą, ar bylinėjantis nuo pat pradžių kreipiamasi į lygybės instituciją, prašant pripažinti (žmogaus teisių) pažeidimą, prieš pateikiant civilinį ieškinį?

6. Atlikite rizikos vertinimą

„Minčių lietaus“ metodo taikymas komandos darbe nustatant galimą riziką ir aprašant ją popieriniame formate, įgyja didelę svarbą strateginio bylinėjimosi atveju, nes jo metu rizika susijusi ne vien su individualia byla, bet ir su didesnio strateginio tikslo įgyvendinimu. Būtų naudinga parengti konkrečiai bylinėjimosi strategijai pritaikytą rizikos valdymo planą. Nustatykite ir dokumentais patvirtinkite šiuo metu numatomas rizikas visiems strategijos aspektams taip, kad juos būtų galima stebėti ir atnaujinti bylinėjimosi eigoje. Numatykite veiksmus, mažinančius visų rizikų tikimybę ir švelninančius jų padarinius, joms iškilus. Pateikiame kai kurių svarbių rizikos kategorijų sąrašą:

1) Susijusi su klientu

- bylinėjimosi sukeltas nuovargis klientui ar kliento pasitraukimas;
- didelės pagalbos poreikis;
- konfliktas tarp individualių ir strateginių interesų;
- kliento mirtis;
- kliento psichikos sveikatos arba kitų aplinkybių pokyčiai;
- smurtas ar bauginimas.

2) Teisinė

- ankstesnių sprendimų panaikinimas;
- blogo precedento nustatymas;
- tarptautiniu mastu pripažintų standartų neatitikimas;
- procesinis bylos atmetimas;
- bylinėjimosi išlaidų priteisimas ar baudinių (nepakeliamų) nuostolių atlyginimas.

3) Strateginė

- reputacinė;
- išteklių stoka;
- konfliktai tarp suinteresuotųjų šalių;
- rezultatas pagalbos gavėjams (numatomos neigiamos bylinėjimosi pasekmės) (pavyzdžiui, globos institucijos uždarymas, nepasiūlius jos gyventojams jokių alternatyvų);
- politinė ar įstatyminė;
- teismo sprendimo nevykdymas (ribotas strateginis poveikis, valstybės (įsipareigojimų) nevykdymas, įstatyminiai pokyčiai pasibaigus bylinėjimosi procesui, siauras teismo sprendimo aiškinimas).

7. Sudarykite kliento palaikymo planą

Bylinėdamiesi vaiko turinčio psichosocialinę ar proto negalią vardu greičiausiai atstovausite vaikui, patyrusiam išnaudojimą ar smurtą ir kurį laiką negavusiam paramos. Nors advokatas ir neprivalo teikti neteisinio pobūdžio paramos, svarbu, kad jis sugebėtų vaikui suteikti informaciją apie paslaugas, kurių jam gali prireikti. Advokatas turėtų nustatyti vaiko poreikius, aptarti juos su vaiku, parengti paramos planą, o paskui jį tikrinti ir atnaujinti, jei būtina. Rūpinimasis klientu ir jam teikiama parama turi lemiamą reikšmę ginčo baigčiai.

8. Surinkite įrodymus

Surinkite įrodymus ir juos pagrindžiančius dokumentus. Tam reikės apsilankyti vietose, kuriose įvyko pažeidimai, ir jas nufotografuoti, rengti apklausas, teikti prašymus susipažinti su dokumentais ir kompiuterių įrašais arba gauti informaciją, remiantis informacijos laisvės principais. Į įrodymus gali būti įtraukti:

- sveikatos įrašai arba švietimo sistemos įrašai ar įvertinimai;
- (globos) institucijų ir sąlygų jose nuotraukos;
- nepriklausomų institucijų ataskaitos;
- skaitmeniniai įrodymai (elektroninio pašto korespondencija, naršymo internete istorija ir t. t.);
- statistiniai įrodymai (dažnai būtini diskriminavimo atvejais);
- situacijos testavimas⁵¹;
- nukentėjusiųjų liudijimai; ir (arba)
- kitų liudytojų (šeimos, panašioje situacijoje atsidūrusių vaikų, institucijos personalo, mokytojų, paramos darbuotojų) parodymai;
- bet kokie kiti konkrečiai situacijai tinkami įrodymai.

9. Imkitės bylinėjimosi

Pasirenkite bylos atidavimui, paruoškite pareiškimo projektą, atlikite jo redagavimą, paskui pateikite bylą teismui nagrinėjimui, koordinuodami veiksmus su bylinėjimosi komanda. Tuo atveju, jei galima pritaikyti daugiau nei vieną teisinę ar kvaziteisinę jurisdikciją, reikės pateikti kelis ieškinius teismui, pavyzdžiui: baudžiamąjį, civilinį arba administracinį. Advokatas turėtų apsvarstyti galimybę pateikti trumpą *amicus curiae* informaciją, jei ji padėtų teismui. Prieš pasinaudodami tarptautinėmis galimybėmis, įsitikinkite, kad panaudotos visos nacionalinės teisinės gynybos priemonės. Bylinėjimosi metu glaudžiai koordinuokite veiksmus su visais asmenimis, atsakingais už teisių gynimą ir komunikavimą.

10. Įgyvendinkite teismo sprendimą, įskaitant teisių gynimo propagavimą ir tolesnį bylinėjimąsi

Nors pasiekus galutinį sprendimą bylinėjimosi procesas baigiasi, kova už teisės pripažinimą – toli gražu ne. Priėmus teismo sprendimą, gali prireikti imtis kitų veiksmų siekiant užtikrinti sprendimo įgyvendinimą ir tikslo pasiekimą. Šie veiksmai gali apimti tolesnį bylinėjimąsi, politinės ir teisinės

⁵¹Situacijos testavimas (angl. *situation testing*) – specifinis įrodymų rinkimo metodas, dažniausiai naudojamas siekiant įrodyti diskriminavimo atvejus. Norėdami gauti detalesnę informaciją apie situacijos testavimą, žr. Isabelle Rorive, *Proving Discrimination Cases – the Role of Situation Testing*, Centre for Equal Rights and Migration Policy Group, 2009. Prieinama internete: http://migpolgroup.com/public/docs/153.ProvingDiscriminationCases_theRoleofSituationTesting_EN_03.09.pdf.

reformos propagavimą, informuotumo ir galimybių didinimo veiklą, taip pat žiniasklaidos strategiją.

1) Tolesnis bylinėjimasis

Kartais, sulaukus teismo sprendimo pagal vieną pateiktą ieškinį, rekomenduojama kryptis žvelgiant į ateitį būtų tolesnis bylinėjimasis.

Papildomas bylinėjimasis gali būti inicijuotas to paties kliento vardu, siekiant sustiprinti jo poziciją arba išplėsti ieškinį, arba galima žengti kitą žingsnį, siekiant užtikrinti, kad jis galėtų naudotis savo teisėmis. Pavyzdžiui, jei pirmo bylinėjimosi etapo metu asmeniui sudaromos sąlygos palikti globos instituciją ir gyventi bendruomenėje, tačiau jam neteikiamos bendruomeninės paslaugos, kito etapo metu būtų galima bylinėtis dėl šių sąlygų prieinamumo užtikrinimo.

Kitais atvejais papildomo bylinėjimosi gali prireikti siekiant dar kartą pabrėžti ir sustiprinti pirmojo kliento ieškinį arba užtikrinti platesnius ir sisteminius sprendimus. Pavyzdžiui, tam tikroje byloje precedentas nustatomas vieninteliame atveju, todėl ir teismo sprendimas dėl teisių gynbos priemonių galioja tik individualiam atvejui, tai yra priimamas sprendimas dėl individualios teisinės gynbos priemonės. Vis dėlto, jei su panašia situacija susiduria daug asmenų, galima imtis tolesnio bylinėjimosi, siekiant supažindinti politikos formuotojus su platesne problema, tokiu būdu inicijuojant ne individualius, o sisteminius sprendimus.

2) Politinės ir teisinės reformos propagavimas

Bylinėjimasis tampa strateginiu tik tuo atveju, jei jį lydi atitinkamas teisių gynimo propagavimas ir politikos priemonės. Šis propagavimas gali būti pats įvairiausias: dalyvavimas debatuose nacionaliniu ir tarptautiniu lygiu, kampanijų ir protestų organizavimas ir kiti veiksmai, kurių tikslas – atkreipti svarbių suinteresuotųjų šalių, įskaitant politinius sprendimus priimančias institucijas ir institucijas, kurių pareiga šias teises įgyvendinti, dėmesį. Minėta veikla turi būti pritaikyta konkrečioms sąlygoms ir koordinuojama su bylinėjimosi procesu. Teisių gynimo propagavimu galima užsiimti įvairių bylinėjimosi etapų metu, tačiau naują postūmį jis neabejotinai įgyja užbaigus bylinėjimąsi. Teisių gynimo propagavimo sėkmė nebūtinai priklauso nuo teigiamos teismo ginčo baigties, net tuo atveju, jei pažeidimo nenustatoma.

Tam tikru mastu neteisinės teisių gynimo formos priklauso nuo sėkmingos bylinėjimosi baigties. Sulaukus teigiamo teismo sprendimo, jo rezultatais būtina pasinaudoti vykdant viešąjį ar politinį teisių gynimo propagavimą, tuo didinant spaudimą politikos kūrėjams imtis reformų. Tolesnio panašias pasekmes turinčio bylinėjimosi galimybė (arba grėsmė) gali būti panaudota kaip argumentas siekiant platesnių reformų, o ne tik užtikrinant individualius sprendimus. Pavyzdžiui, tūkstančiai vaikų lanko ne integraciją skatinančias, o specialiąsias mokyklas. Valstybės gali pateikti skirtingus pasiteisinimus, norėdamos išlaikyti šią padėtį, o tai yra akivaizdus NTK pažeidimas. Bylinėjimasis gali užtikrinti vieno vaiko įtraukimą į integracinę bendrojo lavinimo mokyklą, tačiau toks bylinėjimasis susijęs su išlaidomis. Daugelyje jurisdikcijų atsakovo šalis (valstybė) privalo ne tik atlyginti vaikui visas bylinėjimosi išlaidas, bet ir sumokėti žalos atlyginimą. Šios išlaidos individualiu atveju gali būti nereikšmingos. Vis dėlto šią sumą padauginus iš bendro specialiąsias mokyklas lankančių vaikų skaičiaus, argumentai integruojančios švietimo sistemos naudai tampa finansiškai pagrįstais ir todėl gali būti sėkmingai pasitelkiami propaguojant pokyčius švietimo sistemoje.

Nesėkmingos bylinėjimosi baigties atveju galima pabrėžti spragas sistemoje, kuri nesugeba tinkamai apsaugoti labiausiai pažeidžiamų asmenų, ir atkreipti politikos formuotojų dėmesį į tai, kad vaikai turintys psichosocialinę ar proto negalią negauna reikiamos pagalbos, nepaisant visų galiojančių tarptautinių žmogaus teisių normų.

3) Visuomenės informavimas ir gebėjimų ugdymas

Paprastai žiniasklaida nerodo didelio susidomėjimo vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią problemomis. Vis dėlto ją domina Dovydo ir Galioto mūšio tema. Byloms, kai silpnieji patraukia teismine atsakomybėn stipriuosius, žiniasklaida nelieka abejinga. Jos rodomo dėmesio kryptis priklauso nuo to, ar teismo ginčo baigtis sėkminga ar ne, tačiau Dovydo ir Galioto tema bet koku atveju nepraranda svarbos.

Tuo pačiu metu pažanga žmogaus teisių srityje gali būti užtikrinta įgyvendinant gebėjimų ugdymo programas, ypač jei bylinėjimosi baigtis sėkminga. Šios programos gali būti skirtos, pavyzdžiui: teisės aktų ir politikos kūrėjams, būtiniausių paslaugų teikėjams, teisėjams, advokatams ir t. t.

Pateikiame du strateginio bylinėjimosi pavyzdžius:

- *PNAC prieš Bulgariją*: PNAC pateikė Europos socialinių teisių komitetui (ESTK) (angl. *The European Committee of Social Rights (ECSR)*) kolektyvinį ieškinį prieš Bulgariją dėl Bulgarijos vyriausybės nesugebėjimo teikti švietimo paslaugų beveik 3000 vaikų turinčių psichosocialinę ar proto negalią. ESTK patenkino PNAC ieškinį ir įvertino Bulgarijos vyriausybės pastangas ugdant vaikus turinčius psichosocialinę ar proto negalią „akivaizdžiai nepakankamomis, atsižvelgiant į esamą padėtį“. **Poveikis**: Bulgarijos vyriausybė inicijavo reformas ir uždarė kelias švietimo paslaugų neteikiančias institucijas.
- *V. I. (Moldova)* – V. I., turinčio lengvą psichikos negalią, globėju tapo dėdė, kai penkiamečio vaiko akyse tėvas nužudė motiną. Kai vaikui sukako 12 metų, dėdė atsisakė jam suteiktos vaiko globos ir berniukas buvo įkurdintas psichiatrijos ligoninėje. (Priverstinės) hospitalizacijos metu jis neturėjo jokių galimybių susisiekti su vaiko apsaugos tarnybomis, savo šeimos nariais ar teisinės pagalbos įstaigomis. Beveik du mėnesius jam buvo taikoma nuobauda: teko gyventi bendroje palatoje su suaugusiais vyrais, turinčiais sunkią psichikos negalią. Du kartus jis patyrė smurtą. Po šių incidentų berniukas naktimis nebegalėdavo užmigti iš baimės dėl savo saugumo. Jis visai prarado apetitą ir ėmė mąstyti apie savižudybę. Šis atvejis, apie kurį pranešė ombudsmeno tarnyba (angl. *the Peoples' Ombudsman*) atkreipė PNAC partnerės organizacijos Moldovoje dėmesį. **Bylinėjimosi (tebevykstančio) tikslas**: užtikrinti V.I. teisinės gynybos priemones ir nustatyti baudžiamąją ir (arba) civilinę atsakomybę už kankinimą psichiatrinėse ligoninėse, taip pat ir už vietos valdžios nesugebėjimą prižiūrėti (šių gydymo įstaigų) ir užkirsti kelią minėtiems veiksams.